

OOSTVLAAMSCHE

Algemeen Tweemaandelijks Tijdschrift
voor Volkskunde

Orgaan van de Koninklijke Bond
der Oostvlaamse Volkskundigen
en van de Dienst voor
Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen

Z
A
N
T
E
N

3 * Jaargang
1 - 1968
1 - februari

DRUK. V/H AD. HOSTE. N. V.

GENT

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 36 Gent en op de bibliotheek: Kraanlei 41, Gent.

1. Oostvlaamse Zanten, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt: 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 39e jg. tegen 150 F per jaargang. Van de jgg. 1-19 zijn nog enkele losse nummers beschikbaar tegen 50 F per nummer; van de latere jgg. tegen 35 F per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen: 150 F (leden 100 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten (Jg. I - Jg. XXV), door F. VAN ES: 50 F (leden 30 F). Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES: 40 F (leden 25 F).
2. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr.) Prijs: 25 F (leden 15 F).
3. Survivances du Passé, door A. MARINUS (8 p.). Prijs: 12 F (leden 8 F).
4. Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F)
5. Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. LAUREYS (50 p.). Prijs: 50 F (leden 32 F).
6. 2e Lustrumnummer 1930-1935. Prijs: 40 F (leden 24 F).
7. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs: 25 F (leden 15 F).
8. Waasch Sagenboek, door F. VAN ES. Prijs: 100 F (leden 60 F).
9. Het Curieus en Vermakelijk Namenboek, door Em. ANDELHOF. Prijs: 25 F (leden 15 F).
10. Folklore en Onderwijs, door L. HOSTE. Prijs: 12 F (leden 8 F).
11. August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr DE COSTER. Prijs: 25 F (leden 15 F).
12. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. VAN ES. Prijs: 25 F (leden 15 F).
13. De Wetterse Reuzen, door Lic. M. DAEM. Prijs: 25 F (leden 15 F).
14. Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen, door Dr. G. DE MEYER. Prijs: 25 F (leden 15 F)
15. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs: 25 F (leden 15 F).
16. Spelen mijner Jeugd, door L. LIEVEVROUW. Prijs: 60 F (leden 35 F).
17. De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. BROECKHOVE. Prijs: 65 F (leden 40 F).
18. Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land, door M. BROECKHOVE. Prijs: 230 F.
19. Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. PIETERS. Prijs: 90 F (leden 55 F).
20. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. VAN HAVER. Prijs 100 F (leden 60 F).
21. Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsodghuis te Gent, door E. LUYKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs 40 F (leden 25 F).
22. De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. VAN HESE. Prijs 125 F (leden 80 F).
23. De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu, door Cl. VANHOUCKE, Prijs: 160 F (leden 100 F).
24. Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal, door R. VAN DER LINDEN en G. SIMONS (avec un résumé en français) 42 blz. Prijs: 55 F (leden 35 F).
25. Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O.S. DEPRAET. 1966, 58 blz. (rijk geïllustreerd). Prijs: 65 F (leden 40 F).
26. Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs: 275 F (leden 190 F).

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. Voor het buitenland + 10 F portikosten.

UITVERKOCHT zijn thans: Herdenkingsalbum Alf. de Cock - Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois - Lodewijk De Vriese Bibliografische studie - De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois - De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois - De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Boes - Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof - De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen - Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove - Sint-Kristoffel. Legendes. Verering, Verspreiding, door R. van der Linden - Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevr. L. Bataille-Hiel - Leerknopen in de kunstambachten te Gent 14e n 15e eeuw, door M. Daem - Register op G. Celis: Volkskundige Kalender . . . door F.M. Olbrechts - De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. VERMEULEN - E. Van den Driessche, Schilder van ons Volksleven, door R. van der Linden.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen. Jaarlijkse bijdrage gewoon lid: 150 F; gezinslid: 50 F (zonder tijdschrift); buitenland: 175 F; beschermend lid: 300 F; steunend lid: 500 F. Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, verenigingen, enz.): 175 F (buitenland: 200 F) per jaargang.

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

ALGEMEEN TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
 ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE
 VOLKSKUNDIGEN EN VAN ZIJN DIENST VOOR
 VOLKSKUNDIGE ENQUETES IN VLAANDEREN

Redactie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, Zottegem

Redactieleden : Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn, Maurits Broeckhove.

Ruil en Recensiedienst : Dr. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 41, Gent.

Uitgave met steun van de Universitaire Stichting, Brussel

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

R. VAN DER LINDEN : Tweemaal een heerlijk jubileum. — Prijsvragen van het Alfons de Cockfonds 1928-1968. — Dienst voor de volkskundige enquêtes in Vlaanderen 1957 - 1967	2
A. VAN HAGELAND : Traditie is geen verstarring	10
R. PERVOST : Het topspel te Gent. Rijke woordenschat	12
REDAKTIE : Erevoorzitter F. Van Es overleden	13
G. HELLEBAUT : Van de wieg tot het graf te Paulatem	14
E. EYLENBOSCH : Over de studie van traditionele houten gereedschappen	24
ALFONS DE COCKFONDS	
Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde. J. De Vuyst	25
DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE ENQUETES IN VLAANDEREN	
G. SIMONS : Leven en bedrijf van een achttiende-eeuwse misdadiger: Jan De Lichte	26

**Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
 Noordstarfonds, Gent.**

TWEEMAAL EEN HEUGLIJK JUBILEUM

Prijsvragen van het Alfons de Cockfonds 1928-1968 Dienst voor de volkskundige enquêtes in Vlaanderen 1957-1967

1. Het Alfons de Cockfonds

In 1927 publiceert Fernand Van Es een artikel over Alfons de Cock in *Paginae Bibliographicae* en drukt er de wens uit, dat de gemeentebesturen van Denderleeuw en Herdersem de grondlegger van de wetenschappelijke folklore in Vlaanderen op waardige wijze zouden herdenken.⁽¹⁾

« Het zou nochtans slechts een eenvoudige daad van piëteit zijn van het Vlaamse volk jegens een van zijn grootste letterkundigen en geleerden, en vooral van de Vlaamse beoefenaars der volkskunde, voor Alfons de Cock een monument op te richten, hetzij in zijn geboortedorp, hetzij te Denderleeuw, waar hij het grootste deel van zijn leven doorbracht en een groot gedeelte van zijn werk voortgebracht heeft: Een volk, dat zijn grote mannen vereert, vereert zichzelf! »

In nummer één van *Oostvl. Zanten*, III (1928) verschiint reeds het bericht :

Alfons de Cock - Hulde.

Onze Bond nam het initiatief een komitee tot stand te brengen met het doel de grondlegger van de wetenschappelijke folklore in Vlaanderen te huldigen. Deze hulde zal bestaan uit : 1) de oprichting van een monument te Denderleeuw; 2) de in metseling van een gedenksteen in de voorgevel van het geboortehuis te Herdersem; 3) de herdruk van een der eerste werken van de Cock; 4) de inrichting van een de Cockfonds, met het doel om de drie jaar een prijsvraag over volkskunde uit te schrijven.

Het bestuur van de Bond heeft groots en juist gezien. Een gedenksteen en een monument zijn waardevol, maar volstaan niet. De geest en de geestdrift van Alfons de Cock vergen, dat zijn naam gekoppeld wordt aan een regelmatige, wetenschappelijke uitgave.

Op zeven oktober 1928 geschiedt de herdenking, in de voormiddag te Herdersem, in de namiddag te Denderleeuw. Talrijke vooraanstaanden uit de wereld van kunst en cultuur zijn aanwezig. Het verloop van de plechtigheden en de tekst van de redevoeringen leest men in ons tijdschrift, IV (1929).

De som van de begiftigers bedroeg in die tijd omtrent twaalf duizend frank. Hun lijst verscheen in ons blad. De taak van het bestuur bestond erin eveneens een Herdenkingsalbum op de markt te brengen. Dit geschiedde vrij vlug en het werk bevatte volgende bijdragen : 1) *Herinneringen aan Alfons de Cock*, door

(1) ES, F. Van : Alfons de Cock. *Paginae Bibliographicae*. Brussel, II (1927) 643-651.

Alfons de Cock 1850-1921

Lode Baekelmans. 2) *De Bibliographie van het werk van Alfons de Cock*, door Maurits de Meyer. 3) *Vijf opstellen van de Cock*: a) *Een Weeroog*. b) *Historische Kinderriempjes*. c) *De Luis in Volkssage en Volksgeloof*. d) *Der Nobelkrug*. e) *Le Garçon au Bonnet rouge*.

De eerste prijsvraag van het de Cockfonds oogste geen bijval. Men vroeg een studie over *Volksgeneeskunde in Vlaanderen*. Daar kwam geen antwoord binnen. De bond wou kost wat kost het bewijs leveren van zijn daadvaardigheid. Het geld was beschikbaar en het bestuur besteedde het aan de uitgave van het medelid, Laura Hiel, vrouwe Willem Bataille: *Kinderspelen en Liedjes uit het*

Land van Dendermonde. Het kolofon vermeldt : Uitgegeven ten bate van het Alf. de Cockfonds.

Het lot is in het begin het de Cockfonds blijkbaar niet bar gunstig. De Bond werkt hard. De financiële wereld deelt echter een harde klap toe. Het verzamelde kapitaal voor het fonds ging ongelukkiglijk te loor door het sluiten der Handelsbank. Volkskundigen kunnen door jammerlijke verwickelingen geld verliezen, maar toch de moed niet. In 1938 klinkt reeds een optimistische toon in het verslag van de penningmeester. De Bond schrijft twee driejaarlijkse prijzen uit voor 1938 : 1) *Een studie over Hoevebouw, een bijdrage over de plattelandse woning binnen de grenzen van het oude graafschap Vlaanderen.* (De vraag was ook reeds uitgeschreven in 1929, maar verviel door gebrek aan geldmiddelen.) 2) *Bedevaardonderzoek : een bijdrage over de geneesheiligen binnen de grenzen van het oude graafschap Vlaanderen.*

In 1929 bedraagt de prijs duizend frank. Voor 1938 bedraagt de uitgeloopte prijs duizend vijfhonderd frank. Reactie blijft uit. Voor 1942 schreef de Bond opnieuw twee prijsvragen uit : a) over *Hoevebouw*, b) over *Sagen in Oost-Vlaanderen.* Voor de eerste maal sinds de stichting van het fonds krijgt de sekretaris drie antwoorden : « Oostvlaams Sagenboek » (als nummer één gemerkt), « Zuid-Oostvlaand'rens Sagenboek » (nummer twee), « Waas Sagenboek » (nummer drie). De toelichting luidde : « *Een Oostvlaams sagenboek in de aard van het Brabants sagenboek van Alfons de Cock en Isidoor Teirlinck* ». De stof diende niet de ganse provincie te bestrijken. Drie professoren, dr. Foncke, dr. Blancquaert, dr. Verdeyn, traden op als jurylid. Aan de hand van hun verslagen bekroonde het bestuur het antwoord drie en kende aanmoedigingspremies toe aan antwoord twee en een. Bij de opening van de omslagen met kenspreuken kon men de deelnemers huldigen : voor nummer een : de voorzitter Fernand Van Es, voor nummer twee Augusta De Clercq uit Geraardsbergen, voor nummer drie Godelieve de Meyer uit Zombeke-Waasmunster.

De prijsvraag 1943 leidt ons binnen in *de wereld van lied en spel.* De keurraad, J. Toussaint de Sutter, bestuurder van het kon. Konservatorium te Gent, E.H. Jozef Nuyts, musicoloog, lic. Robert Devoghel, dienden drie werken te onderzoeken. Na raadpleging van hun relaas besloot de beheerraad eenparig de prijs in verdeling toe te kennen aan :

- 1) Mej. Augusta De Clercq voor « *Kinderliedjes en Spelen uit het Land van Geraardsbergen* » (motto : O. schone kinderjaren).
- 2) Marcellyn Dewulf voor « *Kinderliedjes en Kinderspelen in het Waasland* » (kenspreuk : Al luisterend naar ons bloed).
- 3) Lode Lievevrouw-Coopman voor « *Kinderspelen uit het Gentse* » (kenspreuk : Tselleke leeft nog).

Voor de prijsvraag 1945 « *Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse land (voorspellingen, weerspreuken, boerenwijsheid, enz.)* » kwamen opnieuw drie antwoorden. Dr. L. Dufour, meteoroloog bij de Koninklijke Sterrenwacht, prof. dr. Foncke en volkskundige Hervé Stalpaert vormden de jury. Op hun voorstel plaatst het bestuur de inzendingen van Maurits Broeckhove (onder kenspreuk : Zwijgen

BOND DER OOSTVLAAMSCHER FOLKLORISTEN

DIPLOMA

VOOR DEN WEDSTRIJD VAN HET JAAR 19..

De Bond der Oostvlaamsche Folkloristen, na in zijn Algemeene Vergadering van kennis te hebben genomen van het oordeel uitgebracht door den Keurraad, bestaande uit

heeft besloten ten laste van zijn Alfons De Cock-fonds, toe te kennen aan

voor

en verleent ten bewijze daarvan dit diploma.

De Secretaris,

De Voorzitter,

en denken zal niemand krenken) en van L. Beirens uit Hoboken (onder motto : Door Weer en Wind) ex-aequo; het antwoord van Van Nooten-Prims uit Geel-Aard beantwoordde niet aan de gestelde vraag. Het bestuur besluit het werk van Maurits Broeckhove zo gauw mogelijk uit te geven; de studie van L. Beirens kan eventueel als woordenboek verschijnen.

De Folklore van het paard in België. De paardenommegangen en -zegeningen, het paard in de uithangborden en als gebakvorm gold als prijsvraag 1947. Een handschrift werd ingestuurd. Daar volgens de juryleden, Dr. Paul Lindemans uit Opwijk, volkskundige Hervé Stalpaert, prof. dr. A.E.R. Willems het stuk niet gans beantwoordt aan de gestelde vraag en een vervollediging een waardevolle studie kan tot stand brengen, besluit de beheerraad aan de inzender dr. J. Wouters van Wetteren (met kenspreuk *Omnis nobilitas ab equo*) een diploma met eervolle vermelding en een aanmoedigingspremie toe te kennen.

De prijsvraag 1949 betreft *De dood-, begrafenis- en rouwgebruiken in de provincie Oost-Vlaanderen* (in een of meer gemeenten van een natuurlijke streek of arrondissement). Drie kommissarissen, prof. dr. Foncke, volkskundige Magda Cafmeyer, Maurits de Meyer, brachten een verslag vol lof voor de prestatie « De dood-, begrafenis- en rouwgebruiken in het arrondissement Dendermonde » van Jules Pieters (kenspreuk : 'T is iever die ons leidt), die natuurlijk het erediploma en de prijs ontving.

In 1951 vraagt de Bond *Een monografie over het volksleven in het algemeen sedert 1900 van een bepaald dorp, stad of streek uit de provincie Oost-Vlaanderen*. Na inzage van de verslagen van de keurraad dr. ing. Paul Lindemans, dr. Elisabeth Dhanens, volkskundige Hervé Stalpaert, besluit de beheerraad twee prijzen toe te kennen : 1.500 frank en een erediploma aan lic. J. van Haver voor « Volksleven te Wieze » (kenspreuk : *Vraye historie ende alwaer maghie u tellen, hoerter naar -Karel ende Eelegast*) en 1.000 frank en een erediploma aan Marcellyn Dewulf. voor « Het volksleven in Waasland » (*Wasianus*).

Het jaar 1953 biedt de prijsvraag : *Een volksambacht : wissen- of wijmenteelt en -bewerking; mandenmakerij; bezembinden; pijl- en boogmakerij; stoelvlechten; vertinnen en scharenslijpen, in Oost-Vlaanderen, of in een bepaalde streek*. Daar komt geen inzending binnen.

Volkshumor beklemtoont de prijsvraag 1955 : *Een studie over de naijver tussen twee gemeenten gelegen in Oost-Vlaanderen en zijn weerslag op de volkstaal en letterkunde (spotnamen, -rijmen, -verhalen, -liederen, -gedichten, -prenten, zinnebeeldige voorstellingen, enz.)*. *Gebeurlijk komt de naijver tussen een gemeente uit Oost- en een uit West-Vlaanderen in aanmerking*.

De bekroning geschiedt voor «*De rivaliteit tussen Dendermonde en Aalst vroeger en nu. Haar invloed op de volkshumor in volkstaal, -letterkunde en folklore* » van Hugó van Hese, met lektuur van de verslagen van prof. dr. R. Foncke en de volkskundigen Maurits de Meyer en Hervé Stalpaert; kenspreuk van de inzender « *Aymon* ».

Ontspanning domineert de prijsvraag 1957 : *Het bol- en het kegelspel in Vlaanderen : Oost- en West-Vlaanderen*. Daar rolt geen antwoord binnen, ook niet nadat het bestuur op aanvraag van een lid de prijsvraag naar 1958 verschuift.

Een volksplant vraagt de aandacht in 1959, langs de studie: *De folklore van de hop in Vlaams-België, vroeger en nu*. Na raadpleging van het relaas van de keurraad prof. dr. Foncke, ing. Paul Lindemans; prof. dr. J. Vandenbrande bekroont het bestuur de inzending van lic. Claude Vanhoecke (motto: Morgen).

Lekkerbekken stellen de prijsvraag 1961: *De kermisgebakken in Oost- en West-Vlaanderen*. De bakkers spelen stomme ambacht en antwoorden niet.

Vrije keuze kenmerkt de prijsvraag 1963: *Nieuwjaars- en Driekoningenliederen en Het huidig buurtleven (1900-1960 of 1920-1960)*. Twee inzendingen kwamen voor punt één, een inzending voor punt twee. Na kennisname van het relaas der kommissarissen Paul Collaer, musicoloog en lid van de Kon. Belg. Kommissie voor Volkskunde, Hendrik Daems, programmator B.R.T., en Richard Vankenhove, lid van de Kon. Belg. Kommissie voor Volkskunde, bekroont het bestuur « *Het Sterrelied in Oost-Vlaanderen, vooral in de streek tussen Schelde, Dender en Zwalm* » van Julien De Vuyst (motto: Gelijk het lieken is, moet het gezongen worden) en kent een aanmoedigingsprijs toe aan « *Het Sterrezingen in het land tussen Leie en Schelde* » van Silvain Bohez (kenspreuk: Wat baat in 't stadswapen een bril, als men « 't schone » in het volk niet zien en wil). Prof. em. Dr. de Keyser, Richard Vankenhove en dr. Haeseryn leverden een relaas voor « *Levende Folklore. Het huidig buurtleven. Straat in, straat uit. Verzamelwerk van 60 jaar gebuurteleven* »; de inzender Louis François Ingelrelst (motto: Wees mens) verkreeg een aanmoedigingsprijs.

LIJST VAN DE GEPUBLICEEERDE WERKEN

- HIEL, LAURA, vrouwe Willem Bataille: *Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde*. 1931. 160 blz.; (ill.), (muz.).
- ES, F. VAN: *Waasch Sagenboek*. 1944. 216 blz.
- BROECKHOVE, M.: *Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land*. 1959. 212 blz.; (ill.).
- PIETERS, J.: *Doods- Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde*. 1960. 136 blz.; (ill.).
- HAYER, J. VAN: *Volksleven te Wieze 1900-1950*. (ill.), 102 blz.
- HESE, H. VAN: *De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde*. 1962. (ill.), 109 blz.
- VANHOUCKE CL.: *De Folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu*. 1964. 160 blz.; (ill.).
- VUYST, J. DE: *Het Sterrelied in de Streek tussen Dender en Schelde*. 1968. 175 blz. (ill.); (muziek).

2. Dienst voor volkskundige Enquêtes in Vlaanderen

Bij de stichting van de Bond vertrekt het bestuur met de stelling de studie van de volkskunde te bevorderen en te groeperen, o.a. door een systematisch onderzoek van de folkloristische verschijnselen in de provincie Oost-Vlaanderen. Bij de eerste vergadering richt het een verzoekschrift aan de voorzitter en leden van de Bestendige Deputatie voor de inrichting van geschied- en volkskundige navorsingen.

In 1932 verklaart Prof. Dr. de Keyser, dat onder de stichtingen van de Bond geen enkele zo zeer de belangstelling verdient als de « Kommissie voor folkloristische

Opzoekingen » opgericht in 1927. De werkzaamheid van Clement Trefois als sekretaris is zodanig, dat na enkele jaren de dokumentatie zich tot bergen materiaal opstapelt en dat de Bond over een ontzaglijke voorraad « zanten » voor het tijdschrift beschikt. Zes leden aanvaardden de systematische bewerking van de « zanten », om er regelmatig uit te putten voor het tijdschrift : voor de afdeling Volksletterkunde : F. Van Es; Volkstaal : Prof. Dr. E. Blancquaert; Volksgeloof : E.H. G. Celis; Volksleven : Cl. Trefois; Volkswetenschap en -kunst : Prof. Dr. P. de Keyser; Volksspelen en -vermaken : Cl. Trefois.

De kommissie voor opzoekingen doet beroep op alle leden tot medewerking, om de vragenlijsten te verspreiden, om een volledig inventaris van ons gewest te kunnen boeken.

In 1957 pas neemt de Bond officieel een positie in voor het ganse Vlaamse land. Dienst voor folkloristische Opzoekingen wordt de ondertitel van het tijdschrift. Het doel bestaat erin niet alleen in Oost-Vlaanderen, maar in het hele nederlandsprekend deel van ons land het volkskundig onderzoek uit te breiden, door de verzameling van, en de publikatie in « Oostvlaamsche Zanten » van dokumenten, zo van de geestelijke als van de materiële volkskunde, van het volksleven en de volkskunst. Aldus volgt onze Bond het voorbeeld en wordt een tegenhanger van de « Enquêtes du Musée de la Vie wallonne ».

Ook vóór 1957 hebben redakteurs en medewerkers ontzaglijk veel en knap werk geleverd door systematische enquêtes. We willen dit geen ogenblik uit het oog verliezen of veronachtzamen. Ons doel bestaat alleen in, door een bondig overzicht van de werking gedurende twee lustra, erop te wijzen welk een belangrijke taak deze dienst voor heel Vlaams België bestrijkt en vervult.

REDAKTIE, DE : Een korte verantwoording en een oproep tot medewerking. XXXII (1957) 69.

FREDRIX, DR. F. : De mat als type van vroegere Westerse vloerbekleding. XXXIII. (1958) 77-105 (ill.).

GEETER, LIC. R. DE : Bijdrage tot een Sagenboek van Zuid-Oost-Vlaanderen. XXXIII, (1958) 143-150, 185-198, 215-232; XXXIV (1959) 30-40, 74-82, 109-126.

ES, F. VAN : Moederdag en Vaderdag in Vlaams België. XXXIV (1959) 7-29.

BROECKHOVE, M. : Devotie in het vlaamssprekend gedeelte van België tot de H. Donatus, bijzondere patroon tegen schadelijke natuur- en vernielende kunstmatige lucht-elementen. Inleiding. Aanroeping. Devotie. Antwerpen - Brabant - Henegouwen - Limburg - Luik - Oost- en West-Vlaanderen. XXXVIV (1959) 41-72, 85-101, 127-142, 170-195, 219-235; XXXV (1960) 1-20, 37-53, 87-89; (ill.), (muz.), (krt.).

BOHEZ, LIC. S. : Onderzoek naar de sagemotieven in het Land tussen Leie en Schelde. Inleiding. Geestenwereld. Toverwereld. Duivelssagen. Framassons. Verborgene schatten. Historische en etymologische sagen. XXXIV (1959) 30-40, 74-82, 109-126; XXXV (1960) 166-182, 191-213; XXXVI (1961) 16-34, 59-76, 99-112, 145-162, 191-202, 234-251.

DAEM, M. : Bijdrage tot de studie van de middeleeuwse ambachten en neringen. De Gentse bakkers. De Vereniging. Het leven en het werk van de Gentse bakker. XXXVII (1962) 41-66; (ill.).

LINDEN, R. VAN DER : St.-Kristoffel. Legenden. Verering. Verspreiding. XXXVII, (1962) 81-97, 111-124; (ill.).

LUYKX-FONCKE, E. : Het Hospies der Kinderen Alijn of Alijnsghodshuis te Gent. XXXVII (1962) 151-177; (ill.).

- JANSSENS, PR. C. SS. R. : Opkomst van St.-Anna's eredienst in Vlaanderen, XXXVIII, (1963) 22-40; (ill.).
- KEERSMAEKER, G. DE: Sleidinge en Kluzen. Spoken, toveressen en nog al. XXXVIII, (1963) 125-140; (ill.).
- DAEM, LIC. M. : Leerknappen in de kunstambachten te Gent tijdens de 14e en de 15e eeuw. XXXVIII (1963) 125-140; (ill.).
- EYLENBOSCH, LIC. E. : Hoe de oude kwelgeest « kludde » zijn naam gaf aan een jong landbouwwerktuig. XXXVIII (1963) 195-192; (krt.).
- ROBER-VAN HOVE, LIC. H : Volksdevoties tot St.-Job in Oost-Vlaanderen. XXXVIII, (1963) 285-303, 354-363; XXXIX (1964) 81-88, 120-128; (ill.).
- WESEMAEL, M. VAN : Over oude nieuwjaarswensen hier en elders. XXXIX (1964) 24-48; (ill.).
- EYLENBOSCH, LIC. E. : Dialectische benamingen van de « Schop » in West-Brabant en aangrenzend Oost-Vlaanderen. XXXIX (1964) 169-178; (krt.).
- WESEMAEL, M. VAN : Het romantische visitekaartje. XXXIX (1964) 235-253; (ill.).
- LINDEN, R. VAN DER & SIMONS, G. : Vrolijke doodsbriefjes vol gal en humor. XXXX (1965) 34-44, 82-108; (ill.).
- JANSSENS PR. C. SS. R. : Sint-Anna in het Waasland, XXXX (1965) 140-148; (ill.).
- BROECKHOVE, M. : In 't Pakje Biezen. Een XVIIe-eeuws huis te Gent. XXXX (1965) 212-228; (ill.).
- STALPAERT, HERVE : De verjongingskuur bewerkt door Molenaar en Bakker, Smid en Stoker. Een volkskundig onderzoek. XXXX (1965) 256-269; XXXXI (1966) 29-44.
- DEPRAET, O.S. : Duiventorens in Oost-Vlaanderen. XXXXI (1966) 125-160, 190-208; (illustraties).
- LINDEN, R. VAN DER : Ernest Van den Driessche. Schilder van ons volksleven. XXXXII (1967) 15-44; (ill.).
- GAASBEEK, J. VAN (EYLENBOSCH, LIC. E. : Den oven is niet ingevallen ... Een taal- en volkskundig onderzoek naar het bakken bij de boer in het Pajottenland. XXXXII (1967) 66-68, 105-128, 161-188; (ill.), (krt.).

Dit relaas levert het bewijs van de onverminderde vitaliteit en van de bestendige systematische volkskundige enquêtes door onze medewerkers *doorheen gans Vlaanderen*. Wij brengen hun bij dit overzicht volgraag de verdiende hulde.

Renaat VAN DER LINDEN

TRADITIE IS GEEN VERSTARRING!

Tijdens het internationaal colloquium dat onder de auspiciën van de S.I.E.F. gehouden werd zaterdag 16 september 1967 te Antwerpen, mocht Albert Marinus de hulde in ontvangst nemen van de unanieme en selekte vergadering. We kennen nu allengs wel het verschil tussen een beleefd applaus en een hartelijke toejuicing « cum corde ». Welnu, die hulde was wel degelijk gemeend en Marinus — die zoveel jaren op algemene waardering voor zijn pionierswerk⁽¹⁾ heeft moeten wachten — was er door ontroerd, hetgeen reeds evenement is op zichzelf bij deze verbeterde vechttas, die een mensenleven lang praktisch alleen in de bres stond voor zijn geniale ideeën, welke thans internationaal én nationaal ingang hebben gevonden.

Marinus. en met hem zijn vrienden en volgelingen, hebben er jarenlang aan getwijfeld dat zulke nationale erkenning hem nog tijdens zijn leven zou tebeurt vallen. Dat het toch gebeurd is, mag enerzijds toegeschreven worden aan het feit dat hij een oersterke levenskracht bezit, maar anderzijds toch ook wel aan het feit dat onze volkskundigen erin geslaagd zijn, afstand te doen aan bepaalde vermolmd standpunten, om de principes van de psycho-sociologische onderzoeksmethoden te assimileren. Eenmaal die eerste stap volbracht — en dit is de moeilijkste — kan het niet anders, of een verstandig mens moet het belang en de strikt wetenschappelijke waarde van die methode spoedig tenvolle waarderen en... toepassen.

Uit een paar uitspraken tijdens dat colloquium is tevens gebleken, dat het thans als « du bon ton » wordt beschouwd, Marinus te citeren.

Er is nog méér, en we vragen ons af of dit wel voldoende door de aanwezigen werd opgemerkt : de uiteenzetting van Dr. Meurant was een *praktische* toepassing van Marinus' onderzoeksmethode!

Wanneer een spreker verband legt tussen folkloristische verschijnselen en de sociologische of psychologische beweegredenen voor hun ontstaan of voor hun verdwijnen, wordt de aandacht speciaal geboeid, omdat men in zulke uiteenzetting, naast de wetenschappelijke ernst, ook de hartslag van het leven terugvindt. Het blijft dan niet bij een blote aaneenschakeling van historische of pseudo-historische feiten — die men in om het even welk boek kan aantreffen — maar men wordt gekonfronteerd met de interrelaties van mens en verschijnsel.

Vijftien jaar geleden heeft een geleerde Vlaamse vorser waarvoor mijn respekt en waardering trouwens nooit één ogenblik is verzwakt, me aangevochten toen ik verklaarde dat bij volkskundig onderzoek het einddoel *de mens* is. En ik blijf méér dan ooit bij deze stellingname. Ik beweer zelfs dat, zonder dat einddoel, de volkskundige studie slechts weinig zin zou hebben.

Sociologisch gezien, is de volkskunde de kennis en de studie van de akties en reakties van in gemeenschapsverband agerende *individuen*, in een gebied dat niet door de « officiële » hedendaagse sociologie betreden wordt, maar dat voor de kennis van de mens, zijn gedachten en handelingen, van minstens even groot belang is als het terrein dat nu door de sociologen wordt bestreken. Zodat we de konklusie menen te mogen trekken dat de volkskunde de sociologie niet alleen verrijkt, maar de leemten aanvult welke zij nalaat.

Marinus heeft dit alles in zijn geschriften laten uitschijnen. Zijn betoog is natuurlijk nooit ontspanningslektuur, veeleer zelfs inspansingslektuur. maar eenmaal dat men met het universum van Marinus vertrouwd is geraakt, wordt alles betrekkelijk eenvoudig en vanzelfsprekend.

Eén van zijn stokpaardjes is de traditie, en het is ons opgevallen dat zelfs bij degenen die thans de traditie niet langer beschouwen als het alleenzalmakend element bij folkloristische feiten, de kenmerken van een traditie nog wat konfuus blijven. Welnu, men moet vertrekken van het standpunt dat het begrip *traditie*, zoals het tientallen jaren vertroeteld werd, vals is!

(1) Albert Marinus schreef meer dan honderd artikels en studies, waar hij in hoofdzaak het sociologisch aspekt van de volkskunde beklemtoont en belicht. Belangstellenden kunnen de lijst bij de auteur aanvragen : Georges Henrilaan 36, Sint-Lambrechts-Woluwé Brussel 15.

Men heeft de traditie omschreven als: de blijvende, vaste elementen in een gebruik of een opvatting, een volkse instelling e.d.m. In feite nochtans, is de traditie nooit vast en onwrikbaar geweest. Eerst en vooral was er een tijd, toen ze nog geen traditie was, doch slechts een impuls of een aspekt in het algemeen kader van een gebruik. Door behoudsgezindheid enerzijds (behoudsgezindheid is immers een gemakkelijke levensopvatting!), door een voortdurend nut en aktualiteit anderzijds, bleef hetgeen uiteindelijk « traditie » werd, bestaan. Maar niet in dezelfde vorm! Zelfs schriftelijk vastgelegde normen ondergingen in de praktijk, naargelang de gewijzigde omstandigheden bepaalde wijzigingen.

Een traditie kan verdwijnen en elders in gewijzigde vorm weer opduiken, indien de voorwaarden tot het wederopleven zijn vervuld. Een starre traditie zou trouwens onherroepelijk ten dode zijn opgeschreven, omdat een actief mens zich nooit aan enge banden laat vaststellen. En volksmensen zijn, ondanks hun behoudsgezindheid, zéér actief.

Wij hebben er hoegenaamd niets tegen, dat de volkskundigen een gebruik met traditionele aspecten meer waarde(?) toekennen, dan een nieuw, pas geboren feit, ofschoon die stelling voor ernstige kritiek vatbaar is. Maar telkens mensen zich met iets hebben beziggehouden, zelfs als het « sedert generaties reeds zo werd gedaan ofwel gezegd », hebben zij er hun persoonlijk cachet op gedrukt.

Zoals het volk nooit een « Volkslied » heeft geschapen, zo heeft het volk ook nooit een volksgebruik tot stand gebracht! Het kon slechts liederen, afkomstig van individuen, assimileren. Ook voor de gebruiken lag aan de basis steeds een individu, dat boven de massa uitsteeg, er invloed op uitoefende, afzonderlijk ofwel in groepsverband. Iemand wiens initiatief dan door het « volk » werd aanvaard en voortgezet.

Zo en niet anders is het steeds gebeurd. Zo zal het ook blijven gaan. En het is maar goed ook. Het volksleven zal nooit verdwijnen! Steeds zullen de volkskundigen studieobjecten in overvloed hebben, indien zij zich de moeite willen getroosten oren en ogen te openen.

Maar zelfs de meest « eerbiedwaardige » gebruiken zijn overtollig, van het oogenblik af dat ze slechts tot materie of houterig gebaar geworden zijn, en geen weerklank meer vinden in de samenleving.

Een gebruik zien verdwijnen dat ons persoonlijk duurbaar was, is zeker niet prettig. We hebben dat herhaaldelijk ondervonden. Maar onze spijt berust hierbij uitsluitend op sentiment. En het sentiment is een zeer onbetrouwbare raadsman.

Het is in de mate dat wij erin slagen, de grote kuis te houden in onze opvattingen, dat wij de volkskunde op de nieuwe banen kunnen leiden, die mannen zoals Marinus voor de huidige en volgende generaties hebben uitgestippeld.

A. VAN HAGELAND

HET TOPSPEL TE GENT

Een rijke woordenschat

In aansluiting met « De folklore bij het topspel » te Wetteren van Arsène Goedertier⁽¹⁾, willen we over het topspel te Gent en voornamelijk van dat uit de buurt van de Rijnhovelaan en van rond de kerk van St.-Jozef Wondelgemstraat (waarrond destijds nog geen hofje was aangelegd), enkele bijzonderheden mededelen.

Het topspel vierde daar hoogtij en de woordenschat stemt voor het merendeel overeen en is even schilderachtig als te Wetteren.

Bij hard « kappen » klonk de roep « scheenijt » (scheenhout), telkens gevolgd door « of uw benen kwijt », wat rijmde met het Gentse « ijt » = hout. Dat riep men vooral als iemand « hard kapte ». Er bestonden twee manieren van « kappen »; de eerste, met de pin van de top naar omlaag, voor de « gewone » topers; de tweede manier, met de pin naar omhoog (de pin naar omhoog tussen duim en wijsvinger, het hout met de andere vingers vasthoudende) vereiste een forse zwaai en was voor de « bazen ».

Het « steekgeven » noemde men bij ons « pinderen » en het « knotshout » was « ijteren » (houteren). Men gaf een « ijter ».

De inzet van het spel bestond uit knoppen; de « tuisers » speelden voor geld, een koperen « triepke » (een centiem) of een koperen « cent » (twee centimen). Grotere « tuisers » waren de jongelingen van 18 tot 20 jaar, speelden steeds voor geld, minstens een « cent ».

De knoppen en/of « centen » werden gelegd in de ronde, de « pot », die met de punt van de kloef of met de pin van de top werd getrokken; en drie stappen verder was de « schreve ».

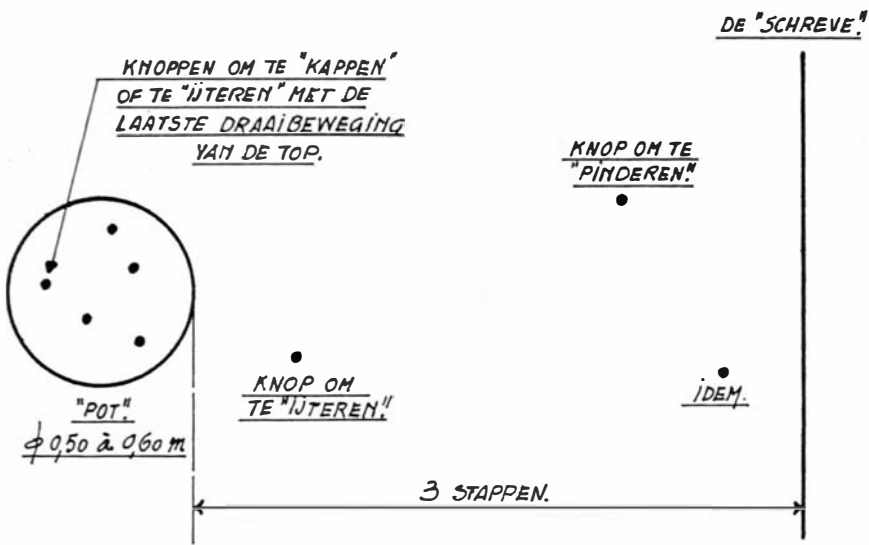
Het spel bestond erin de knoppen uit de ronde te « kappen », zodanig dat ze over de « schreve » vlogen en/of door « pinderen » ze verder over de « schreve » te krijgen. In beide gevallen waren de knoppen voor de winnaar.

Bij « intrekken » d.i. de top doen draaien op een eenvoudiger manier dan het « kappen » hield men de top vast met de wijsvinger en met de duim aan de bovenzijde van het hout, de pin omlaag, de andere vingers bezijden de top.

De top werd met gestrekte arm voorwaarts geworpen en op het gepaste ogenblik werd de « pees » (koord) met een korte en snelle achterwaartse beweging losgerukt. De top draaide en de « pees » lag in haar lengte bijna volledig op de grond.

Daar er gevaar bestond, dat er knoppen bij het opnemen van de « pees » zouden meegesleurd worden, was « intrekken » in de pot niet toegelaten en was men dus verplicht te « kappen ». Wel mocht men « intrekken », wanneer men enkel speelde voor de knoppen die tussen de ronde en de « schreve » lagen.

(1) Zie O.V.Z. XXXXII (1967) 152-154.

Voor een speler met een zekere virtuositeit, was het mogelijk dat in één beurt met enkele « pinders » een knop over de « schreve » verhuisde en de top dan nog hard genoeg draaide om een « ijter » te geven aan een knopke dat rustig in of uit de ronde lag en aldus misschien in één wip nog over de « schreve » vloog.

Onnodig te zeggen dat de knoppen en de centen soms erg toegenakeld werden door de pinnen van de « kappers ». De knoppen waren meestal stuk en de centen vertoonden littekens van het topgeweld, bij zover dat zij in ernstige gevallen wel eens geweigerd werden wanneer zij op de « toog » (toonbank) van de winkel geschoven werden om « spekken » of andere zoetigheden te kopen. De grote « tuisers » kenden dezelfde moeilijkheden in de « staminees », waar de baas of de bazin niet altijd akkoord waren met geld dat « doormukt » was.

R. PERVOST

Bij het ter perse gaan van het tijdschrift vernemen we het smartelijk bericht, dat onze erevoorzitter Fernand Van Es overleden is.

In volgend nummer verschijnt een uitvoerig

In Memoriam

De Redactie

Folklore te Paulatem in verband met de levensloop

Vóór 1914 betitelde men Paulatem⁽¹⁾ als een dorp « waar Ons Heer nooit is gepasseerd ». Momenteel lijkt het of deze gemeente is gedoemd tot verdwijnen : geen pastorie, geen herberg of winkel meer; de jongeren weerstaan moeilijk aan de lokroep van Brussel en stokoude ouders gaan meestal bij die geëmigreerde kinderen inwonen.

Toch mag men niet beweren dat Paulatem een dorp is « waar de tijd is blijven stilstaan ». Niets is minder waar. Paulatem zit in feite vol contrasten : op het gehucht « Hemelrijk » bemest één van die zeldzaam geworden pachttertjes zijn land nog — niet met de grootvaderlijke : want het kruiwagenwiel heeft een luchtband — met behulp van een « kortwagen »; op het vruchtbare « Hembeke » is tegelijkertijd een traktor volop werkzaam; de « bakovens » vallen overal in puin, doch op « Baerebeke » is er nog een boerin die alle weken brood bakt : *Gij kunt uw eieren niet duurder verkopen dan in uw brood* » zegt zij heer grootje na.

Het is ook niet omdat het gezegde : « *Paulatem komt niet van onder de bomen* » zijn betekenis zou verliezen dat men hier in het algemeen geen hout meer « brandt » en er de voorkeur aan geeft kolen te bestellen bij een groothandelaar te Oudenaarde.

Aan de andere zijde zijn de mannen niet zo progressistisch dat zij een modische baard dragen. Zij eren de oude, plaatselijke opvatting die luidt : « *Haar op de kinne. Beestjes erinnet* ».

De eens hermetisch gesloten kring rond Paulatum werd door radio en televisie afgebrokkeld zodat men ook hier kan beweren, om het met de woorden van een lokaal adverteerder te zeggen : « *Geen hoeve of woning waar een T.V. of auto niet heerse als koning* ».

De volkskundige moet dan ook in de minst bevolkte gemeente van de provincie durven erkennen dat oude waarden van geen tel meer zijn, dat ook daar de levensomstandigheden grondig zijn veranderd. Het is derhalve noodzakelijk hier alle vroegere, typische gewoonten en zegswijzen welke nog niet vroeger werden opgetekend, te verzamelen uit de mond van bejaarde inwoners⁽²⁾. Hier volgen enkele typische zaken die nog konden geregistreerd worden in de periode 1956-66.

GEBOORTE EN KINDERJAREN.

Het feit dat voor het ogenblik een ossenboer de meeste kinderen heeft — zeven namelijk — weerspiegelt ten volle de gesteldheid die hier heerst nopens kinder-

(1) Zie ook « Paulatem, in het Land van Gavere » door Georgetta Hellebaut; Oost-Vlaanderen, Tweemaandelijks tijdschrift van de Fed. voor Toerisme in O.Vl., 7e jg., n° 6, blz. 138-139. en : G. SIMONS, Paulatem; Vlaamse Toeristische Bibliotheek, maandschrift, juli 1967.

(2) Zegspersonen : Irma Hellebaut, ^o1879; Anna Vanderhaeghen, ^o1887; Marie-Louise Hellebaut, ^o1895; Gaston Van der Haegen, (1901-'65); Clara Van de Vijver. (1901-'65); Georges-Remi Stevens, ^o1909-.

rijkdom. Van een kinderloos gebleven huwelijk zegt men nochtans smalend :
« *Zij zijn van de Bond der Gedroogde Vruchten* ».

Vanzelfsprekend werden vroeger alle kinderen in de dorpskerk gedoopt. De jongens ontvingen als voornamen : Polydoor, Remi, Casimir, Pius, Jérôme en Joannes-Baptista. De meisjes kregen er biezonder mooie doopnamen : Adolphine. Cesarine, Dona, Elvira, Frederine, Herminie, Renilde, Tharsilla, Virginie. Victoria en Zulma. Later gaf een moeder aan haar opeenvolgende dochters namen als : Georgette, Lisette of Odette, wat pleit voor zin voor welluidendheid.

Omstreeks 1930 werd het « *boorlingske* » nog gesust met een « *tutte* », een stukje stof met suiker erin. Het gebeurde ook dat men hierbij zong :
« *Do, do, kindje — Papke staat op 't stientje — Wil 't kindje niet zwiigen — 't Zal geen papke krijgen — Moetje is naar Hal — Om een vuile mam — Vader is naar Ekelo — Om een kantje wittebrood* ».

Sinds eeuwen bezit Paulatem geen school. Tot ongeveer 12 jaar gaan zowel jongens als meisjes naar Beerlegem of Sint-Maria-Latem ter schole. Daar de moeders graag de kinderen zo vroeg mogelijk « *uit hunne schietlap* » hadden, bonsden zij op de slaapkamer terwijl zij zegden :

« *Klop, klop, hamerke, — Wie zit er in dat kamerke? — Zeven uren : — Opstaan!* »

De kinderen, die in de meeste gevallen niet spontaan op deze oproep reageren, dienen « *met het eten tussen older tanden* » naar school te hollen. De anderen, b.v. die langs het kasteelbos naar Beerlegem moeten trekken, zal men niet nalaten op het hart te drukken van « *recht naar de schole te gaan want in dienen bos zitten loetepees* ».

De weg naar school is een ideale gelegenheid om elkaar te plagen. Meisjes die Anna heten worden achternageroepen :

« *Anne, panne — Boter in de pan — Boter in de pot — En Anna was zot* ».

Men is ongenadig voor scheelogen. Zij worden gesard met :
« *Schellewip, schellewap, Van wat kookt Uwe pap? Van water en van meel, En van wat kijkte gij dan nog zo scheel?* »

Daarentegen is men b.v. jaloers op de minder voorkomende zwartharige meisjes. Minachtend zal men hen toeroepen :

« *Zwarte kop! In d'helle gedopt, De duivels exerceren d' erop* ».

Wanneer zij woedend zijn, beledigen zij elkander op een wijze, die ze hebben afgekeken van de volwassenen : de oorzaak van hun toorn wordt toegeschreeuwd :
« *Als gij tussen twee mesthopen staat, dan zijde gij de schoonste van de driijll* »

Vermoedelijk heeft er te Paulatum nooit een school bestaan. Zij die menen dat dit enkel het geval is geweest voor onze en voor de vorige eeuw hebben het verkeerd voor : op het einde van de 16e en in het begin van de 17e eeuw ontbrak er reeds een school⁽³⁾.

Omstreeks 1900 gingen de meisjes naar Beerlegem, bij de Zusters van Liefde,

(3) J. DE BROUWER, Bijdrage tot de Geschiedenis van het Godsdienstig Leven en de Kerkelijke Instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621, in : Het Land van Aalst. Aalst, 1961, p. 155.

ter schole, terwijl de jongens naar St.-Maria-Latem trokken, bij meester de Coen. Na 1898 gingen sommige meisjes ook naar Maria-Latem, waar pastoor Louis Geltmeyer zopas een school had opgericht⁽⁴⁾. Maar ook vóór de tijd dat daar de Zusters van Opbrakel onderricht gaven waren er Paulatemse meisjes die naar « Latem » togen. Bejaarde vrouwen spreken nu nog over de legendarische figuur die meester August de Coen was⁽⁵⁾.

In één groot klaslokaal zaten meisjes en jongens bij elkaar : heel vooraan zaten de meisjes. Het gebeurde weleens dat de laatste meisjes geplaagd werden door de jongens van de eerste rij maar de meester kende hiertegen een nooit falende methode. De schuldige moest met de knieën op de rand van de trede gaan zitten met de beide armen omhoog. Onze meester had ook een meterlange stok waarmee hij de verst verwijderden regelmatig wist te verrassen.

Wanneer een leerlinge het bont maakte, dan sloot hij haar in zijn konijnenhok op. Het is vaak gebeurd, dat hij de gestrafte vergat, zodat men angstig naar het kind kwam vragen. Kind dat ondertussen zijn honger had gestild met aan het konijneneten te zitten. Het gebeurde ook dat hij een « serieuze leerling » in zijn tuin liet wieden : tuinbouw was zijn stokpaardje.

Onregelmatige of « slecht lerende » elementen verwaarloosde hij volkomen, maar zij die hun best deden, mochten op zijn biezondere belangstelling rekenen. Met hen trok hij naar « de concours ». Het is ongetwijfeld aan « meester Coene » toe te schrijven dat zovele arme dorpelingen van St.-Maria-Latem en Paulatem « geleerd » waren, dat mensen van nu ongeveer 80 jaar de gazet lezen en een check kunnen ondertekenen. Zij herinneren zich goed die tijd toen er duchtig op de lei moest gecijferd worden en lessen opgenomen. Het is ook aan die onstuimige gemoeds-mens te danken dat velen later onafhankelijk en met vechtersbloed in de aderen door het leven zijn gegaan.

Een heel ander type was de toenmalige pastoor van Paulatem. Franciscus Collier⁽⁶⁾. Was de schoolmeester een slanke verschijning, de « paster » werd niet ten onrechte als « *dikke pense* » betiteld.

De dorpsheer was zachtzinnig en vooral zéér mild. Niet alleen *zijn* « Eerste en Plechtige Kommunikanten » mochten op die sprookjesachtige dag in zijn pastorij om een glas wijn en koekjes komen, ook die van St.-Maria-Latem waren er welkom. Deze mensenvriend was maar gelukkig als hij kon geven en mensen ontvangen. Hij vond het dan ook nodig twee meiden in dienst te nemen. Zijn

(4) L. ELAUT, De Sperre, in : Jaarboek van de Culturele Kring. Zottegem. 1953-'54, p. 16. «Sperre» was de scheldnaam van de E.H. Pastoor (°Waasmunster 1839, †St.-Maria-Latem 1919).

(5) Aug. Th. De Coen was geboortig van Elst en stamde uit een landbouwersfamilie.

(6) Was geboortig van Viane (24-3-1824), zoon van Joannes-Baptiste en Petronella Van den Putten. Was achtereenvolgens onderpastoor te Overboelare (1852), Winkel (1855), Aaigem (1857), Kwaremont (1865) en te St.-Maria-Oudenhove (1869), Pastoor te Paulatem van 1871 tot 7-8-1910 (datum van zijn overlijden). Onder Pastoor Collier steeg de bevolking van Paulatem van 150 tot 181 zielen. Omstreeks 1893 liet hij de kerk grondig herstellen en voorzag haar van een gotische voorgevel.

De pastoor was ook algemeen bekend omdat hij een papegaai had. Zeer bejaarde mensen herinneren zich duidelijk dat de paster zijn stem haast te grof was voor het dorpskerkje en dat zijn kleren steeds vuil waren van de snuiftabak, die hij veelvuldig gebruikte. Zijn graf-tombe bevindt zich nog immer in goede toestand te Paulatem.

soutane was « *zo oud als de kerke* », zegden de Paulatemnaars. De royale man maakte vooral veel werk van het katechismusonderricht, waaronder hij kwistig met beloningen omsprong.

Deze niet strenge maar vrome mens heeft via het Kasteel jonge meisjes aan een betrekking geholpen. Andere jonge deernen traden in dienst van een krankzinnigengesticht te Havré, waar de verzorging berustte bij dezelfde zusters als die te Beerlegem.

LIEFDE EN HUWELIJK.

Er mag niet gezegd worden dat de Kommunie de grendel was waarmee destijds de schoonste levensperiode in een mensenleven werd afgesloten: er was nog een zorgeloze overgangstijd, « de koewachterstijd » voor de jongens. Niet wetende wat hen te wachten stond, gevoelden zij zich gelukkig omdat ze verlost waren van de vervelende school en dat eeuwig thuis meehelpen. Bovendien gevoelden zij zich reeds tot de groten te behoren. Inderdaad, men was algemeen van oordeel dat een jongen, na zijn kommunie, bij een boer « *zijn bootsje kan verdienen* ».

De eerstvolgende belangrijke gebeurtenis was de militaire loting. Alhoewel de soldatentijd voor vele en arme Paulatemnaars de weg opende naar een « vaste » plaats: kantonnier of rijkswachter, toch gingen vele jongens met « zware voeten » naar St.-Maria-Horebeke, omdat dat « *iets buiten olderen here* » was. De progressieve elementen vormden hierop een uitzondering: als zij er uitgeloot waren dan verkochten zij zich voor 1800 Fr. en speelden met gerust gemoed lansier te Oudenaarde of trokken hun plan als ordonnans bij een sergeant of zo.

Die loting te Sint-Maria-Horebeke verliep doorgaans uiterst woelig. De gehele streek was trouwens berucht om zijn messenvechters en het leek als het ware of rond de pui van het Horebeekse gemeentehuis plots de rivaliteit tussen die verschillende gemeenten opvlamde, tegen de mannen van Beerlegem riep men: « *Older mutse is versleten* »⁽⁷⁾. Hoorde men dat een jongeling van Dikkele kwam — waar toen vrij veel oude jongmannen waren — dan zei men: « *Ze moesten Dikkele in meersen leggen en daar allemaal die ossen op* ». Achter de jongens van Sint-Maria-Latem riepen ze: « *Knechten van Paulatem!* », liefst op veilige afstand want die Latemnaars waren geen zoete, zachte schaapjes⁽⁸⁾. Geholpen door de enkelingen van Paulatem hadden de kerels van « Hoog Latem » het vooral op die van Schorisse gemunt: vlak vóór het gemeentehuis werd er gebruld van: « *Vivan Latem, Weg met de Schuuse rotzakken!* ».

(7) Van nl. de pet af te nemen voor de graaf of voor brouwer de Geyter, twee groot-grondbezitters.

(8) Vóór 1914 waren er te Paulatem nog al wat « paardenboeren » waardoor mensen van Sint-Maria-Latem naar Paulatem gingen werken.

De inwoners van St.-Maria-Latem staan als een grof en vechtlustig volk bekend. Sommigen noemden men herbergloeders. Men beweerde dat men naar de uitslag van de verkiezing aldaar, vier uur te voren kon voorspellen hoe de uitslag van gans het land zou zijn.

Reeds in 1611 schreef de deken: « Ten es geen volck om mede om te gaen ». (J. DE BROUWER, Bijdrage tot de Geschiedenis van het Godsdienstig Leven en de Kerkelijke Instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621, in: Het Land van Aalst, Aalst, 1961. p. 209).

Enkele Latemse spoelemakers zorgden er wel voor dat de zege werd in de wacht gesleept dank zij boksbeugel en knipmes. Dronken, de muts of jas versierd met bloemen kwamen de conscrits thuis.

Vele mannen uit de beide Latems moesten in Brussel soldaat gaan spelen. Het is tekenend dat eens soldaat in de hoofdstad alle wedijver tussen de dorpen wegviel: men sprak er niet van « *Overscheldse papeters* » (Zingemnaars), van « *Uilenvreters* » (Beerlegem) of van « *Puirijers* » (Paulatem); men riep hier niet een Vlaanderse jongen iets achterna zoals « *Hoog in den Bolle* » (Scheldewindeke) of « *Een haring eten om met de kermis een nieuwe hoed te hebben* » (Balegem); neen, met vreugde spraken zij van « *ene van mijne pays* ». Zij zochten elkaar op⁽⁹⁾.

Ondertussen leerden de meisjes wat werken was. 's Zondags was het een « ware rustdag »: in de voormiddag naar kerk of zondagsschool, in de namiddag naar de vespers en lof en daartussen — de nuttige lessen van Mw. de Coen, Dona de Raeve, indachtig — allerlei handwerkjes verrichten.

Zo rond de twintig hadden sommige meisjes last van ... ijdelheid; maar de jongens herinnerden zich nog duidelijk de tijd toen die doodgewone meisjes hun hoofd moest gewassen worden met azijn, tegen de luizen, en luidop luchtten zij hun verontwaardiging: « *Gij zijt opgezet gelijk een kermiskatte* »; « *Ge denkt gij dat gij een gravinne zijt* »⁽¹⁰⁾ of « *Ge hebt gij veel wind over u gekregen* ». Achter de juffrouw haar rug fezelden zij: « *Iemand met groot acties en op ulder « hof » kunde nog gene kortwagen keren* » of anders zegden zij vol leedvermaak: « *Ze roten gelijk de koster zijn koeien en hij had er maar één* »⁽¹¹⁾.

Een welbekomen gelegenheid om zonder gevaar vanwege de ouders het lief thuis eens te verrassen was natuurlijk het « *koninglopen* ». Met een stuk gordijn vóór het gelaat kon men gerust zingen van:

« 'k Kom om mijn gebak.
'k Kom om mijn gebuis
'k Kom om de schoonste dochter van uw huis
Wilde ze mij niet geven
Ge zult niet lang meer leven ».

Natuurlijk huwde het meisje met een jongen van haar dorpje; daar hadden meestal de buurjongens wel voor gezorgd: wanneer er nl. een « vreemde » jongen opdaagde vroegen zij hem dreigend « *hoe rap hij in zijn dorp kon zijn* ». Te Paulatem stond met de kermis nooit een danstent en wanneer daarom zich een Paulatemnaar b.v. te « Boekele » of in Velzeke vertoonde, moest deze meestal gaan vluchten voor de verbolgen jongens van daar, soms over de velden, kilometers ver.

Ondanks het feit dat hun kinderen de naam dragen van hun echtgenoot *moest* in vele gevallen het meisje trouwen (en niet altijd huwde zij met de vader van het verwachte kind). — Dit leren die vervelende « boeken van de burgerstand. »

(9) Deze soldaten bezochten gezamenlijk herbergen door uitgeweken streekgenoten uitgebaat en danszalen waar Zuid-Vlaanderse meisjes — te Brussel als boven- of keukenmeid werkzaam — vertoefden.

(10) De invloed van het kasteel te Beerlegem is hier merkbaar.

(11) Komt neer op: veel bluffen ondanks weinig geld.

Maar als te Paulatum ofte Pallullegem een huwelijk dreigt kapot te gaan heeft men een uitzonderlijke remedie: Sint-Gangulfus, patroon tegen de « *kwade wijven* » kan men ter plaatse vereren; hij is de titelheilige van de kerk. Destijds kwamen vele vreemde « *getroffenen* » naar hier om de heilige « *Ridderheer* » te aanroepen. Het probaatste middel was in de nacht van een nieuwe maan driemaal op de blote knieën rond de kerk kruipen. Sommige zouden op handen en voeten rond het kerkje zijn gekropen.

Iedere Paulatemnaar kan nu nog over deze heilige echtgenoot een geanimeerd gesprek houden. Zij kennen zijn zinvol leven dank zij het zeventiende-eeuwse schilderij, links in het kerkship, waarvan het eerste onderschrift door velen gekend is:

« Gandolphus, uut Burgundië, gheborê, claer / traut, hier, een vrouwe int. openbaer ».

De kinderen bekeken met opmerkelijke aandacht een houten, achttiende-eeuws beeldje van de kerkpatroon. Het stelt de sant op volkse wijze voor als een gekroond krijgsman, welke met de ene hand een zwaard omhoog steekt en op de andere hand een duif (sic) laat rusten ...

Nog in 1872 was het rechtse zijaltaar aan de heilige toegewijd (thans aan de H. Barbara). Tot 1941 werd dit oorspronkelijk relikwie houdende beeld meegedragen in de processie. Vóór het beeld droeg men de purperkleurige kerkvaan van de konfrerie van St.-Gangulfus.

In de vorige eeuw celebreerde de pastoor een bijzondere mis op de feestdag van deze edelman, het was toen « *biddag* » en op de zondag na deze 11e mei viert men nog steeds « *kleine kermis* ».

Men zegent te Paulatem nog immer met zijn relikwie; driemaal per jaar zegent de priester met de relikwie alle gelovigen en dit telkens na de vroeg- en hoogmis. Boze tongen beweren dat sommige mannen met moeilijkheden speciaal wachten tot zo een datum zich voordoet, want dan zal er niemand met hen kunnen lachen ...

Iedereen te Paulatem die behoort tot de generatie van 1890 kent een legende van de heilige Gangulfus, welke luidt als volgt:

« Sente-Gangulfus was een raadsman van Pepijn de Korte en toen hij uit de vremde terugkwam, vernam hij dat zijn vrouw zich ondertussen wreed slecht had gedragen. Maar hij wilde dat niet geloven en zei tegen die mensen dat hij sebiet zou weten of dat zij de waarheid spraken: hij zou zijne stok in de grond planten en indien diene stok in brand schoot dan was zij schuldig aan wat zij van haar zegden. »

Dat wiske schoot in brand. Gangulfus ging dan naar huis, verdroeg al zijn miserie, maar stierf na enkele tijd van verdriet.

Toen dan de geburen dat wijf verweten dat zij de dood van heure man op haar consciëntie had, zegde dat serpent: «'k Schijt op Gangulfus!» Maar toen begon die madame te schijten, te schijten zonder ophouden. En dat duurdege tot dat zij Gangulfus aanriep en toen moest zij zo niet meer naar de ontvanger lopen».

Eerlijkheidshalve moet hier ook bijgevoegd worden dat te Paulatem niet alle mannen «*d'herbergen voor ijzerwinkels bekijken*» en daardoor maar al te veel «*hun dikte hebben*» of een «*beestje in 't oog*» hebben⁽¹²⁾. Bazige vrouwen dreigden dan zulke man — lijk de katten — ergens «*te spinnen te zetten*». Ja, dat de huwelijkshemel vaak bewolkt was lag niet altijd aan de vrouwen, er waren ook mannen die «*Cies Verdriet*» mochten genoemd worden.

Werd er hier, vóór 1914, veel «*gelezen*» voor geburen en «*familianten*» die in het vagevuur verondersteld werden te zijn, nog veel meer baden die boerenmensen in de «*Lourdeskapelle*»^(12•) voor het onontbeerlijke goed weer en gingen zij ter bedevaart voor de ziekten onder de koebeesten.

Het is inderdaad al niet interessant als de geburen uw paarden «*kuijbanden*» en uw koeien «*hatene (houten) koeien*» noemen en de boer zelf een «*hatene Michiel*».

Er zijn pachters geweest die 's zondags zelfs geen tijd meenden te hebben voor het bijwonen van de mis. Die zegden dan tot hun verwonderde kinderen: «*Ik ben naar Makkegem of naar «Elven» naar de messe geweest*»⁽¹³⁾.

Niet alleen waren die zwoegers dikwijls «*zo slap als een ijzeren hekken*»⁽¹⁴⁾, doch eens «*de zestig voorbij*» hadden zij «*een been in oudere rugge*»⁽¹⁵⁾.

Andere boeren zegden soms zeer terecht van één onder hen: «*Hij mag het wel hebben gelijk hij het met graven gewonnen heeft*»⁽¹⁶⁾.

DOOD EN BEGRAFENIS.

Wanneer iemand echter aanstalten maakt om «*zijne pollepel*» weg te smijten»⁽¹⁷⁾ dan komen zijn geburen «*niet van Latem*»⁽¹⁸⁾. Het is niet alleen sympathiek, het is ontroerend te zien hoeveel belangstelling, hoeveel hulpvaardigheid er dan aan de dag wordt gelegd. Werkelijk een oersterk bewijs van gemeenschapszin.

De gediensstige geburen verwittigden de dokter en de pastoor. Zij gingen naar «*den docteur De Vos*» te Nederzwalm — die de hele streek moest bedienen — en welke de zieke kwam bezoeken met zijn sjeesje. De getuigen van dit bezoek zegden dan: «*Hij is bezig met zijn keers uit te blazen, want den docteur is er bij*».

(12) «*D'herbergen voor ijzerwinkels bekijken*», d.i. niet in herbergen gaan drinken.

«*Hun dikte hebben*» of «*Een beestje in 't oog hebben*», d.i. bedronken zijn.

(12•) LINDEN, R. van der: *Mariaal Tijdschrift*, Gent, 1957, 119-121.

(13) Te Makkegem en te Elleve, gehuchten respectievelijk van Schelderode en Dikkelvenne, is er nl. geen kerk.

(14) D.i. stijf zijn.

(15) D.i. zo stram zijn dat men zich niet meer kan bukken.

(16) Komt neer op: wij kunnen zijn rijkdom niet benijden.

(17) D.i. komen te overlijden.

(18) D.i. niet te laat komen.

Als 's avonds laat de paster moest gehaald worden, dan gingen ze er met tweeën naar toe. Samen met de koster — die met berechtingslantaarn en bel vooraf ging — ging de dorpsherder naar deze stervende parochiaan, gehuld in superplie, bekleed met stool en « velum ».

Als de avond van de berechtingsdag ergens een bandhond huilt, dan is dit een ongunstig teken. Wanneer de zieke zijn bed wil verlaten, is dat het voorteken van de dood, als op dit ogenblik deze zieke aan zijn lakens « werkt », dan fezelen de huisgenoten elkaar toe : « *Hij is bezig met zijn pakskete te maken* ». Men zal de bedlegerige de Lichtmiskaars in de hand geven. Te voren heeft men reeds alle klederen uit de ziekenkamer en alle graan van de zolder verwijderd. Bij de zieke bidt men de Akten en indien men nog de tijd heeft, een paternoster.

Over het algemeen sterven de mensen hier rustig : « *zij hebben nooit niet gebrand of gemoord* » en zij « *hebben older devoren gedaan* ». Niet alleen waren zij lid van de « konfrerie van Ste-Barbara », eerden zij haar op haar biddag (4 december), maar zijn regelmatig naar « *Keizer* »⁽¹⁹⁾ en « *Lourdes* »⁽²⁰⁾ getogen.

In hun uiterst bedrijvig leven vaak met de dood geconfronteerd, stierven deze landlieden gerust omdat zij bovendien zo vertrouwd waren met de aarde en een rotsvast geloof bezaten : in hun leven vol risico meenden zij de bijstand van God en Zijn heiligen ondervonden te hebben.

De omstaanders achtten zich gelukkig wanneer de huisgenoot op serene wijze afscheid had genomen. Op zulke ogenblikken herinneren zij zich dat verhaal van grootvader over die markies van Beerlegem, die zoveel « leven » zou gehouden hebben als hij moest sterven. Ieder jaar, op zijn sterfdag, zag men 's nachts op de vensters van zijn slaapkamer een « lichtschijs » en 's morgens vond de conciërge op die slaapkamer alle stoelen en zo in de grootste wanorde.

Als de stervende « *zijn laatste snikken* » heeft gegeven, wordt hij afgelegd door een meehelpende gebuur. Men doet hem een hemd met een « plastron » (das) aan. De luiken worden gesloten (tegen de gevel zal men hier enkel een processiekruis plaatsen).

Te Paulatem heeft men nooit aan het luiden kunnen horen of het een man of een vrouw was, die kwam te overlijden : sinds de Hollandse tijd beschikt men er immers maar over één enkele klok.

Ondertussen spoedde men zich naar de timmerman voor de « *lichter* »⁽²¹⁾ en naar de drukker voor de doodsbriefven en de « *santjes* »⁽²²⁾. Een drukker is er te Paulatem bij mensengeheugenis nooit geweest; men ging meestal naar Nederzwalm, bij Vrouw Van Cauwelaert en later bij R. Morre-Hellebaut. « Doodssantjes » van vóór 1918 vermelden als uitgevers : J. Coessens, Welden; Haeck-Van Ronslé, Gavere; Th. De Keyser & Schautteet, Zottegem; Gebr. Bevernaege, Oudenaarde (±1905) en Florimond van Loo, Gent (±1888).

Familieleden van de afgestorvene of nogmaals de geburen gingen het over-

(19) « *Kiezer* » = Kerselare, gehucht van Edelare-Oudenaarde, Mariaoord sedert 1452.

(20) Bedoeld wordt : het Vlaamse Lourdes (Oostakker).

(21) = doodskist.

(22) = Rouwprentjes.

lijden aankondigen. Toen zij een huis verlieten vergaten ze niet te vragen van een « Vaderons te willen bidden voor zijn zielezaligheid ».

Hebben de naastbestaanden. toen de zieke « slecht was », er angstvallig voor gezorgd dat deze geen ogenblik onbewaakt bleef, hetzelfde geldt als de stervende voor altijd de ogen heeft gesloten : vroeger bleven de wakers zelfs 's nachts. Die geburen baden bij de dode zolang deze « *in lijke lag* ».

Vooraleer de overledene in zijn kist te leggen strooide de timmerman « *een peutje schavelingen* » onder de dode. Het deksel van de kist was nog in de vijftiger jaren mooi versierd, ook bij minder begoeden : rond een « kloek » kruisbeeld waren metalen cherubijntjes genageld. (Dat kruisbeeld werd trouwens nadien door de grafmaker aan de familie terugbezorgd, die het doorgaans in de keuken, boven de schoorsteenmantel hing als herinnering).

De kerk leverde draagberrie en « pelle »⁽²³⁾. Hoe ver de dode ook van de kerk woonde, de gehele afstand werd hij door de geburen (of mede-oudstrijders) gedragen, maar niet op schouderhoogte. In de omgeving der kerk werd hij opgewacht door de priester(s). Tegenwoordig bestelt men al eens een auto.corbillard te Zottegem of Oudenaarde.

Nog maar een kwart eeuw geleden werkte er te Paulatem niemand als daar een goede bekende begraven werd. Bij een begrafenis werd zelfs « *familie van Adamse kant* » uitgenodigd : op de doodsbrief was dan een strookje papier geplakt met de tekst : « Gelief na den dienst de familie te volgen ».

Hoogstens twee families lieten hier hun doden met een « koordienst » begraven⁽²⁴⁾. Onder Wereldoorlog II was het al zéér goed als men de lijkdienst om 9 uur liet aanvangen. Momenteel is dat half tien geworden. Het is een dienst met drie priesters.

Vermits het praktisch geen « koordiensten » zijn, is bij een begrafenis, de kerk van Paulatem te klein : de lijkst wordt immers in het kleine kerkchip geplaatst en haast iedereen woont de lijkdienst bij. Als het de begrafenis betreft van een pachter of werkmán van het kasteel van Beerlegem ziet men in het kerkkoor de graaf aan een bidstoel de dienst volgen, die bidstoel is daar niet bestendig aanwezig : hij werd maar voor deze gelegenheid geplaatst⁽²⁵⁾.

Tot aan het koncilie zongen priesters en koster nog vele psalmen alvorens de mis te beginnen. Zo is het gebeurd dat de niet kerkelijke, steeds familie van de gestorven Paulatemnaar meende dat de dienst gedaan was als de paster had gezongen : « Requiescant in pace » terwijl toen de mis nog moest beginnen...

Bij het « ten offer gaan » ontvangt men nu nog het doodsprentje. Vóór de oorlog zou de-met-de-schaal-rondgaande kerkmeester niet nagelaten hebben de misgangers te danken met de woorden : « God zal 't u lonen »⁽²⁶⁾.

(23) = pelder, baarkleed.

(24) O.m. de familie Vande Velde-Verstraete.

(25) Dit was nog het geval onder pastoor Aloïsius Taelman (1926-'41).

(26) Hiervan heeft men hier een « wild gebed » gemaakt nl. « God zal 't u lonen in d'erwten of in de bonen »

Ook te Paulatem wordt bij oudstrijders de lijk-kist bedekt met de Belgische vlag en speelt de koster-landbouwer na de Absolutie op zijn harmonium van 1872 het Vaderlands Lied⁽²⁷⁾.

In Paulatem ligt het kerkhof nog altijd rond de kerk. Hier wordt men nog begraven in de « grond der vaderen »; ook de armsie bewoner zal hier minimum twintig jaar ongestoord onder zijn houten, beschilderd grafkruis kunnen rusten. Maar de boeren met eigendom hadden toch een grafkelder (tegenwoordig vervangen door een gemetst graf).

Niet alleen werpen de familieleden — zoals de pastoor — wat van die « grond der vaderen » op de neergelaten kist, zij nodigen daarna hun familieleden uit tot de maaltijd, welke gehouden wordt in de dichtst gelegen herberg. Deze verenigde familieleden zullen door vooreerst nog de Vier Akten bidden voor hun afgestorven lid. Die maaltijd bestaat allang uit « rozijnenbrood » met kaas of pistolets eveneens met kaas. Als drank schenkt men koffie. Na dit maal bidt men een vaderons en een weesgegroet voor de verdwenen familiant, die nu moet buiten slapen.

Hoogbejaarde dorpelingen herinneren zich dat ooit te Paulatem, op de begrafenisdag dus, broden aan de armen werden uitgedeeld. Te Paulatem leefde men immers, althans tot 1914, min of meer arm, wat niet wil beduiden dat men er gebrek leed. Integendeel, zij gevoelden zich meestal tevreden. Zij waren zielsgelukkig als de oogst goed was geweest en St.-Antonius hun dieren had beschermd.

In de omliggende dorpen beweerde men al jaren geleden : « *In Paulatem worden de doden hun voeten niet vuil* ». Dat kwam omdat het goed onderhouden kerkhof voorzien was van verharde paden...

De verzorgde dodenakker, de meestal mooie begrafenissen zijn uitingen van dankbaarheid jegens de ouders omdat deze het leven hebben voortgezet. De kinderen hielden van dit leven. Eén van hen declameerde eens tijdens de herfstkermis :

« Wat is het leven van de mens?

Een rookwolk die een tijd gezien wordt! »⁽²⁸⁾.

G. HELLEBAUT

(27) Ook het schaarsbevolkte Paulatem betaalde zijn tol aan beide wereldoorlogen : op 26.X.1914 sneuvelde Camiel de Schepper, grenadier (°Paulatem, 20.IV.1892) en op 27.V.1940 overleed Jan-Baptist Buys, soldaat bij de 6de Artillerie, zoon van August en van Sofie D'Hondt (° Paulatem, 12.III.1920).

(28) Mijn zeggpersoon meent deze uitspraak te hebben gehoord tijdens een missie maar dat zal dan wel niet te Paulatem zijn geweest vermits daar — voor zover men zich kan herinneren — nooit een missie gehouden werd. Het citaat luidt eigenlijk als volgt : « Wat is het leven van de mens Een rook, die een weinig tijds gezien wordt, en daarna verdwijnt ». (Jac. IV-15).

OVER DE STUDIE VAN TRADITIONELE HOUTEN GEREEDSCHAPPEN

Naar aanleiding van REINHARD PEESCH : *Holzgerät in seinen Urformen*, Akademie-Verlag, Berlin, 1966, 98 blz., 64 afb., waarvan 8 foto's en 1 kaart. Prijs : DM-Oost, 9,50.

Dit werk, hoewel bescheiden van omvang, biedt stimulerende lectuur voor elkeen die belang stelt in de studie van de materiële volkskunde en evenzeer voor wie zich bezighoudt met de altijd wisselende aspecten van het oude en belangrijke filologische probleem van *Wörter und Sachen*.

De auteur bakent eerst zijn werkkerrein af : hij wil de traditionele houten werktuigen en gebruiksvoorwerpen waarvan wij er vele uiteraard alleen nog in heemkundige musea aantreffen, in hun oude, overgeleverde vorm bestuderen en daarbij aantonen hoe talrijk de toepassingsmogelijkheden van het hout als grondstof wel waren en tot welke creatieve prestaties de mensen, die de bedoelde voorwerpen vervaardigden met behulp van heel eenvoudige, ambachtelijke technieken in staat bleken.

Ook schetst R. PEESCH vooraf op een bevattelijke manier de geschiedenis van het hout als grondstof, d.i. in de praktijk de historiek van het bos als natuurlijke hulpbron voor de menselijke bedrijvigheid. In zijn Germania beschreef Tacitus de landen aan en over de Rijn als overdekt met sombere wouden. Maar dit duistere beeld mag niet doen vergeten dat tot in de vroege middeleeuwen het bos de rol speelde van een onuitputtelijk reservoir, dat eigenlijk nog minst van al belangrijk was wegens de produktie van timmerhout. Even groot was de rol van het bos als weide voor het vee, als natuurlijk milieu voor het wild, als tijdelijke akker, als reserve van een « wilde » bijenteelt, als leverancier van brandhout, wijmen, schors, bast en looimiddelen. In de late middeleeuwen steeg echter de behoefte aan allerhande hout in sterke mate, zodat de landsvorsten stilaan de houtwinning stevig gingen reglementeren. Van de 16e tot de 18e eeuw was de bosbouw een normale zorg van elk economisch progressief gerichte grondbezitter.

In de eerste plaats behandelt de auteur de natuurlijk gegroeide vormen van het hout die de mens zich voor ambachtelijke doeleinden ten nutte wist te maken : boom, blok, gekromd en gevorkt hout. Onder de besproken voorwerpen heeft hij het een ogenblik over de Nederlandse heulbank van de klompenmakers, waarvoor inderdaad een blok uit een boomstam het hoofdbestanddeel oplevert. Vissers uit het Oostzee-gebied wisten allerlei houten tuig, dat zij vaak zelf maakten, in merkwaardige toepassingen te gebruiken : een groot houten netanker uit een dennenstam gesneden, of handig geknutselde houten klemmen voor ankerstenen. Een dankbaar gebruik van krom gegroeide stammen maakte de scheepsbouw.

Verder bespreekt de auteur voorwerpen door uitholling van een stam verkregen : verschillende soorten van troggen en schepvaten. Hier last hij een kleine uitweiding in over de benamingen van de baktrog in de Nederduitse dialecten.

Hoofdzakelijk staan twee namen tegenover elkaar, namelijk *trog* en *moel(d)e*, juist zoals in ons taalgebied. Interessant is echter de verklaring voor de benamingstypen *backfass* en *backdeese*, die respectievelijk in de Lausitz en in een deel van de zgn. Sächsische Schweiz voorkomen. De verklaring van deze aparte namen moet in de afwijkende realia gezocht worden : in beide streken is de baktrog een door de kuiper vervaardigd soort vat, met duigen als zijwand en een vast bodemstuk onderaan. Doorgaans werden echter kleinere en grotere soorten van troggen in Duitsland uit een boomstam gehouwen. Het beroep van de *moldenhouwer* is trouwens vertegenwoordigd bij M. ÅSDAHL HOLMBERG in haar belangwekkende boek *Studien zu den niederdeutschen Handwerkerbezeichnungen des Mittelalters*, 244.

Het grootste aantal toepassingen vindt allicht het hout dat eerst gezaagd en gekloofd wordt of waaraan de vlechttechniek te pas komt. Aan dit onderdeel van de behandelde stof wijdt de schrijver een nieuw hoofdstuk. Daar het echter onbegonnen werk is een « volledig » beeld te geven van wat in het boek van REINHARD PEESCH aan bod komt, sluit ik maar met een korte uiteenzetting over de reeds vernoemde *moldenhouwer*. Het optreden van deze beroepsman bewijst immers overduidelijk hoezeer de geboden grondstof het werk van de mens bepaalt. Deze *moldenhouwer* waren, zoals het woord zelf doet vermoeden, vaklui die niet alleen baktroggen, maar ook kleiner vaatwerk en houten schoppen uit hout hieuwen. Het belangrijkste deel van het werk verrichtten zij met een schopachtige bijl, waarmee men eerder steekt dan hakt. Van de *moldenhouwer* uit Thüringen is bekend dat zij in de vorige eeuw, bij gebrek aan voldoende houtvoorraad in hun woonplaatsen, er van jaar tot jaar als migrerende seizoenarbeiders op uit trokken, vaak naar verafgelegen gebieden, uiteraard bosstreken : Silezië, Polen, West-Pruisen, etc. Zij werkten een hele zomer in de streek waar de campagne ze bracht, verkochten hun afgewerkte waar doorgaans aan groothandelaars ter plaatse of brachten ze naar een stad of markt in de buurt. Pas in de maand oktober, bij het invallen van het eerste ruwe winterweer keerden zij naar hun geboorteland terug.

Ernest EYLENBOSCH

« Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde » van Julien De Vuyst, bekroond in de prijsvraag Alfons de Cock, is verschenen. Het werk telt 175 blz., bevat 189 liederen en 50 melod., een Duitse samenvatting en kost voor de leden 190 frank, langs de boekhandel 275 frank.

HET BESTUUR.

Leven en bedrijf van een achttiende-eeuwse misdadiger:

JAN DE LICHTÉ

In de geschiedenis en in de volkskunde

INLEIDING

Iedereen die aan volkskundige opzoekingen doet wordt in zijn gebied gekonfronteerd met een dievenbende. Voor de streek Aalst-Geraardsbergen-Oudenaarde is dit de bende van Jan de Lichte die wel als één der voornaamste bendeleiders uit de XVIIIe eeuw kan beschouwd worden en wiens gedachtenis ondanks wereldoorlogen en andere sensationele gebeurtenissen steeds niet uitgeroeid is.

Het voortleven van Jan de Lichte en zijn medeplichtigen spruit zeker niet voort uit sympathiegevoelens die de bevolking van « Comitatus Alostensis » voor deze misdadigers zou koesteren. Integendeel, het is soms alsof de schrik die de achttiende-eeuwse voorouders voor deze dieven kenden nog blijft voortleven bij de afstammelingen uit de tijd van de ruimtevaart. Schrik voor mysterieuze medemensen die bewijzen van een opmerkelijke ongehoorzaamheid hebben geleverd, bestaat nog immer bij eerbare lieden.

Daar Jan de Lichte in weerwil van zijn kort leven kan vereenzelvigd worden met de « merklijkste ongehoorzaamheid » is het geen wonder dat in het gebied van de drie voormalige kastelnijen nu nog sagen, maar nog meer vertellingen over Jan de Lichte de ronde doen. Men spreekt nog over Jan de Lichte te Aalst, Anzegem, Aspelare, Beerlegem, Idegem, Leupegem, Melle, Oosterzele, Oudenaarde, Paulatem, Sint-Antellinks, Sint-Maria-Latem, Smeerebbe-Vloerzegem, Steenhuize-Wijnhuize, Strijpen, Velzeke-Ruddershove, Voorde en Zottegem.

Uit deze overleveringen en vertellingen treedt Jan de Lichte naar voren als het symbool van laagheid en onmenselijkheid. En toch was deze stelende en moordende Velzekenaar eerder een slachtoffer van het pauperisme. Hij was a.h.w. een produkt van één der zwartste en zwaarste tijden die Vlaanderen gekend heeft, de periode 1725-1748, een tragische tijd wegens dat over en weer trekken van « Vreemde Troupen » wat voor de landlieden telkens « ruinen, schaeden ende intresten » betekende, een tijd ook waarin naast de bittere armoede van de aktieve bevolking de grote rijkdom van aristokraten zoals de Pyckes, de Gavres en de vander Meeres opviel, om maar enkele dorpsheren te vernoemen.

Wij meenden onze studie in twee gedeelten te moeten verdelen. In het eerste deel hebben wij getracht een historisch verantwoord beeld van dit bendevoofd en zijn medeplichtigen te geven, in het andere deel wordt Jan de Lichte in de volkskunde behandeld. Elk deel wordt voorafgegaan door een bibliografie.

Wij danken al diegenen die ons materiaal tot het opbouwen van dit werk hebben geleverd o.a. de heer A. Van der Heyden, stadsarchivaris te Aalst, mijn familieleden en andere zegspersonen.

BIBLIOGRAFIE

a) ONUITGEGEVEN BRONNEN

Rijksarchief te Gent :

Liaisse : Procès criminels portés devant les magistrats de la Chatellenie.

Rijksarchief te Ronse :

Parochieregisters van Veldzeke-Ruddershove.

Particulier bezit :

Sententiebouck der prochie ende heerlichede van Velsicque 1695-1762.

Rijksarchief te Ronse :

Alfabetische tafels op de parochieregisters van Hundelgem.

Particulier bezit :

Vonnissen verleent binnen de Stadt Aalst, ten laste van menigvuldige Moordenaeren, Dieven, Vagebonden ende adre Quaetdoenders, op het vervolg van de Collegien der Caselrijen ende Landen van Cortrijck, Audenaerde, Aelst ende Dendermonde, begonnen 7 oktober 1748 ende geeyndigt 14 December daernaer ».

b) UITGEGEVEN BRONNEN

Costumen der stede ende casselrye van Cortrycke, Gent, 1674.

Wetten ende costumen van de Stede ende casselrye van Audenaerde, Gent, 1675.

Costumen van de twee steden ende Lande van Aelst, Antwerpen, 1715.

FR. COURTEAUX, 1. Galg en Galgenaas . . . te Aalst. 2. De bende van Jan De Lichte.

3. Jan De Lichte (HET LAND VAN AELST, 13,6), Aalst, 1961, pp. 289-293.

F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis van de Gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, 5e reeks, deel 5 : Velzeke-Ruddershove, Gent, 1900.

I. de STEIN d'ALTENSTEIN, Pycke (ANNUAIRE DE LA NOBLESSE DE BELGIQUE, 5), Bruxelles 1851, p. 192.

A. van VARENBERGHE, Een Doodvonnis uit de 18e eeuw (EIGEN SCHOON EN DE BRABANDER, 24,9), Merchtem, 1941, pp. 250-252.

L. de VOS, Strafrecht in vroegere tijden — Rechtspraak te Velzeke in de 18e eeuw (JAARBOEK VAN DE ZOTTEGEMSE CULTURELE KRING, 1961-'62), Zottegem, 1962, pp. 17-30.

X, Velzeke in de jaren 1725 à 1750 (JAARBOEK VAN DE ZOTTEGEMSE CULTURELE KRING, 1955-'56), Zottegem, 1956, pp. 36-38.

Om het verschijnsel Jan de Lichte te begrijpen is het noodzakelijk even een beeld op te hangen van de tijd waarin hij leefde.

In 1740 stierf Karel VI en zijn dochter Maria-Theresia erfde naast de keizertitel ook de Habsburgse bezittingen. Nauwelijks had Maria-Theresia het bewind in handen genomen of Beieren, Saksen, Spanje, Pruisen en Frankrijk maakten eveneens aanspraak op één of ander deel van de gebieden van de nieuwe vorstin en lieten hun legers gezamenlijk oprukken. Maria-Theresia van haar kant vond steun in Holland en Engeland. Op 26 augustus 1741 werd Karel van Lorreinen, haar schoonbroer, tot gouverneur der zuidelijke Nederlanden uitgeroepen.

Ten jare 1744 — Jan de Lichte was dan 21 jaar — viel Maurits van Saksen, opperbevelhebber van Lodewijk XV van Frankrijk, met een leger van 100.000 man ons land binnen. Mene, Ieper en Veurne door de Hollanders verdedigd werden door de Franse veldheer veroverd.

In 1745 versloeg de Graaf van Saksen de Engelse, Oostenrijkse en Hollandse verbondenen in de vlakte van Fontenoy, nabij Doornik : op 11 mei, 's avonds, kwamen twee te Fontenoy verslagen, Bataafse regimenten te Oudenaarde toe. Op 1 juli 1745 vertoonde zich de voorwacht van het Franse leger, dat onder het bevel stond van de graaf van Lovendal, te Petegem (Oudenaarde). Zij werden echter door Hongaarse huzaren verdreven.

En deel van het Frans leger opereerde toen langs Leuze en de geallieerden kozen een slaglinie achter de Dender te Geraardsbergen, maar de Franssen keerden terug en bivakkeerden te Roborst om aldus de vijand de indruk te geven Oudenaarde te willen belegeren.

Intussen rukte Van Lovendal ongehinderd langs de linker Scheldeoever naar Gent, dat hij op 10 juli innam. Op 12 juli stak de Franse generaal Monin de Schelde over om de « Brouwerstede » te belegeren, twee dagen later zond Lovendal hem drie brigaden versterking van uit Gent, één dag later werden veertien kanonnen op de Edelareberg geplaatst en op 21 juli reeds kapituleerde Oudenaarde.

De 25ste juli reed Lodewijk XV langs de Doornikse poort de « stad van Margareta van Parma » binnen. Na een « Te Deum » in de St.-Walburgiskerk te hebben bijgewoond begaf de vorst zich naar Gent.

Van 4 tot 17 augustus verbleef Lodewijk XV te Aalst, in de Nieuwstraat. Op 15 augustus ging de koning en zijn gevolg mee in de lokale processie. Ondertussen bezette zijn leger de Boekhoutberg. Op 7 september kwamen de koning en de dauphin in Parijs aan om het Te Deum in de Notre-Dame de vereiste luister te verlenen.

Al deze troepenbewegingen brachten vooral voor de landlieden uit deze gouw allerlei beproevingen met zich mede. Laten wij uitsluitend de toestand te Velzeke, geboorteplaats van Jan de Lichte, even onderzoeken.

Toen Jan de Lichte vijf jaar was brandden te Velzeke de kerk, het klooster en negenentwintig huizen uit. De Velzenaren konden hun pachtheren niet meer betalen; zij zien zich genoodzaakt uitstel of zelfs vermindering te vragen, wat later door de Regering wordt toegestaan.

Van 2 tot 22 juni 1744 bivakkeerde te Velzeke het « hanovers legher ». Dit greep plaats op « den velsicque cauter kerkelandt doolbosch ende daer ontrent » : een oppervlakte van 12.748 roeden. Al de vruchten op deze velden werden « gheruineert ».

Er werden ook nog 15.775 roeden vernield « ter causen van het fouragement der vruchten door de voorschreven troupes ghedaen ende andere ruinen aende vruchten ter causen vande marchen ende t'maecken differente (wegen) tot het waeteren van hunne peerden ».

Doch het meest treffend geval is wel het volgende : « Den vyfden Juni seven-thien hondert vierenveertigh syn ten hove van X... (de) pachter van d'abdye Van

ninove inghevalen eenen hoop engelsche soldaeten de welcke t'synen huysse hebben gheplundert ende alles mede ghenomen wat sy hebben connen vinden... ».

Op 18 oktober 1748 werd dan de Vrede van Aken gesloten, waarbij Frankrijk alle veroveringen in de Nederlanden prijs gaf. Toen kon volop aan het herstel van de orde en de veiligheid in het binnenland gedacht worden.

Inderdaad, reeds op 28 september lieten de « Gedeputeerden van het Land van Aalst » een grootscheepse aktie uitvoeren tegen vagebonden, landlopers en andere « quaetdoenders ». Op 12 oktober 1748 begon het proces van Jan de Lichte.

De « kapitein » Jan de Lichte zou afstammen van een dievenfamilie. Zowel zijn vader als zijn moeder waren er van beschuldigd een hun aangewezen woonplaats te hebben verlaten. Onderzoeken we thans de afkomst van Jan de Lichte; de parochieregisters van Hundelgem en Velzeke-Ruddersvoorde leveren volgende gegevens :

I. — Amandus De Lichte was gehuwd met Anna Vergucht, van wie geboren :

1. Judocus, volgt sub II;
2. Livina, gedoopt te Hundelgem op 26 februari 1683, staat bekend als bedelaarster;
3. Petrus, gedoopt te Hundelgem op 1 september 1687, banbreker en vagebond.

II. — Judocus De Lichte, (soms ook vermeld als Josephus), geboren en gedoopt te Hundelgem op 10 februari 1680 (zijn ouders waren gehuwd te Hundelgem op 21 mei 1679!) en overleden te Velzeke op 2 april 1753. Gehuwd te Velzeke op 30 mei 1712 met Elizabeth Schepper (al. De Scepper, Scheppers of De Schepper) dochter van Petrus en van Jacoba Meerschaut, kleindochter van Sergius en Petronella Van Brabant. Uit hun huwelijk werden geboren te Velzeke :

1. Petrus, *26 januari 1713, †Velzeke, 30 maart 1736;
2. Adrianus, *20 januari 1717, in 1740, wegens diefstal, voor 15 jaar verbannen;
3. Joannes, *21 februari 1720 en reeds overleden te Velzeke op 25 juni 1722;
4. Jan (het z.g.n. bendehoofd), *7 april 1723 en geëxecuteerd te Aalst op 14 november 1748, om 11.30 uur;
5. Albertina, *31 december 1728.

Inwoners van Velzeke-Ruddershove wijzen als de geboorteplaats van Jan de Lichte de Paddestraat of het Munkbos aan. Sommige heemkundigen menen zelfs dat Jan de Lichte zou geboren zijn in één der Munkboshoeven, van de Kommissie van Openbare Onderstand te Doornik. In de uiterst beknopte doopakte van de roverskapitein wordt — jammer genoeg — het geboortehuis niet vermeld. Deze doopakte luidt : « 7s aprilis baptisatus est Joannes filius legitimus Judoci de Lichte et Elisabetae Scheppers conjuga susceperunt Joannes buyssens et Elisabeth van brabant ».

Toen Jan de Lichte geboren werd, was zijn moeder zevenendertig jaar en zijn vader drieënveertig jaar oud. Zijn ouders zouden contact hebben gehad met zogezegde rondreizende ambachtslieden en andere landlopers, welke omstreeks 1797 nog aangeduid werden met de benaming : « des Egyptiens ».

Toen hij nog een kind was, zag Jan de Lichte zijn ouders niet minder dan

Jan de Lichte volgens een tekening uit die tijd.

twemaal veroordelen om geselsd, gebrandmerkt en verbannen te worden. « Voorbeelden trekken » en de eerstgekende diefstallen door Jan de Lichte gans alleen uitgevoerd, laten veronderstellen dat hij toen eigenlijk niets meer moest leren. (De diefstallen hadden plaats te Strijpen en te Breivelde (thans Grotenberge), de laatste geschiedde met inbraak en wapendracht). Trouwens, toen hij ongeveer veertien was werd hij op diefstal betrap op de jaarmarkt van Wetteren (1737).

Later nam hij dienst in het Oostenrijks leger, maar pleegde na enige maanden legerdienst desertie, omdat hij een mede-soldaat ernstig had benadeeld.

Jan de Lichte had een vrij slanke gestalte, bezat een breed voorhoofd, zwart haar en grote donkerblauwe ogen. Zijn gelaat was dat van een primair. Hij kon lezen noch schrijven. Naast een zekere spontaneiteit kenmerkte hem nog een sterke zucht naar wraak en een grenzeloze ijdelheid. Toch heeft deze « bohémien » blijk gegeven van ware grootmoedigheid, toen hij aan zijn « compliciten » o.m. verbod

in te breken bij een landbouwer te Erondegem, die slaapgelegenheid had verstrekt aan leden van de dievenbende.

De « zwarte roversbende » (zwart omdat, bij een inbraak, de rovers zich — om onherkenbaar te zijn — het gelaat zwaart maakten) van Jan de Lichte telde zo maar 126 « leden », het waren :

Augustin Hendricx, Jean van Lancker, Frans Pierre Pardans, Jean Wasteels, Etienne le Goue, Louis de Vrieze en Josephine Spruyte, Paul Hendrix, Thomas Severe, Jean Boscar, Lievin Schollaert, Pierre Windale, Jean de Brauwer, Mathias Vermert, Isabelle van de Wiele, Etienne Devin, Théodore Heye, Adrienne Condrovet, Jeanne De Lichte, Recorse Ghyselincq, Barbe d'Herde, Lièvine de Vos, Jeanne Maetheus, Marie van de Velde, Magdellene Villemotte, Pierre Leps en Hélène Cataers, Albertine De Lichte (zuster van « de kapitein »), Léonora Bauwens, Jean De Lichte (sic), Martin Cleefs en François Lauwaert, Jean Jacques Remory, Catharine Valcke, Jean Baptiste Bristica, Adrieaen Le queux, Gillis Vermeulen en Philippine de Boc, Marie Spruyte en Marie de Vlieger (de laatste was herbergierster), Pierre de Lichte en Elisabeth Vermeere (oom en tante van Jan de Lichte), Emanuel Hendricx, Christine Heindricx, Adelaïde Janssens, Jean Petit, Etienne en Jean van den Haute, Jean Willocq, Jean Baptiste van den Bossche, Jean Cottenier (bijgenaamd « de Zot van Wortegem »), Jean de Vos, Jacques Plantin, Jean Savoye, Fr. Meulebroeck, Pierre Egyptien, Adrien Egyptien, Joseph van Overberge, Jean de Schepper, Pierre van Cauwenbergghe, Pierre Zeghers, Joseph Zeghers, Franc. Meulenaere, Pierre van der Linden (al. Verlinden, bijgenaamd de Knopmaecker of Cokernagre, pleegde eens drie diefstallen op één nacht), Ignace Sobels, Jean Balister, Pierre van de Putte, Joseph Le houcke, Pierre Merckhaut, Gabriel van der Cruyssen, Adrienne Baerdoon, Livine de Lichte (tante van de « leider »), Marie Beunninx, Jeanne Kincke, Marie van Dorpe, Madeleine Moreels, Josephine Spruyte, Cecile Vermeulen, Antoine Demerys, Marie Hendricx, Jean Peutereyns, Michel Embo, Jeanne Rogiers, Marguerite Cobel, Josephine Herremans (herbergierster van « Den Ossenkop » te Petegem (Deinze), Guillaume Jeannot, Catherine de lercq, Anne Marie Mulder, Josse Roose, Jean de Priester (afkomstig uit Ronse, sleepte zijn vader mee naar een huis om hem daar getuige te laten zijn van een moord), Benoit van der Poorte, Josse Moor, Bavon Cardon, Frans Geenst (al. Tincke, ontving een pistoolschot van Jan de Lichte), Jean van Torre, Marie van Oudenhove, Anne Marie van de Wiele, Joseph Meulebroeck, Marie Liebrecht, Jean Deyghers, Joseph de Lichte en Elisabeth de Schepper (ouders van Jan en banbrekers), Jeanne Thérèse Adams, Pierre de Wilde, Jean Micalotte, Jeanne van Dorpe, Franciscus van den Abbeele ((bijgenaamd : Cies Abeel), Jean van Wetteren, Pierre van Ronsse (bedreef vierentwintig « dieften »), Adriaen Vagen(h)ende (vermoordde met Jan de Lichte, te Grammene, Marie-Anne de Smet), Anne Marie Vercruyssen, Anne Marie de Clercq, Jeanne Moreels, Liévin Faveel, Pierre en Rombaut Veckemans, Joseph van Maele, Philippe Perrez, Pierre Godefroy, Ferdinande Vlaminck, Sara Vlaminck, Franc., Ferd. Hendricx, Petronnella Verbeken, Lièvine Sonnevillie, Marie Thomas Bleecker en Marie Anne Bleecker.

Verschillende bendeleden waren met elkaar verwant en de meeste « mede-

werkers » van Jan de Lichte zijn afkomstig uit het gebied gelegen tussen Zottegem en Oudenaarde. Nochtans waren er ook die als geboorteplaats hadden : Bergen, Brussel, Namen, Ogy, Gelderland, Leiden, Ijzendijke en Duinkerken. Sommige delinquenten verklaren bij hun ondervraging (\pm 29 september 1748) « hun ouderdom en geboorteplaats niet te weten ».

Sommige volksboeken beweren dat Jan de Lichte voorzichtigheidshalve verbod aan zijn makkers iets te verrichten zonder hem bij voorbaat te verwittigen of te raadplegen. Een dusdanige discipline heeft evenwel niet bestaan in het « leger » van de Lichte. Meer dan één « makker » durfde wel eens zelfstandig handelen, zo b.v. drie booswichten, welke op oudejaarsavond 1744 te O.-L.-Vrouw-Lombeek de molenaar Petrus Van Lierde om het leven brachten en wegens onhandigheid zonder buit dienden te vertrekken. Zoals gewoonlijk stond daar ook een derde dief « sentinelle ».

De inbraak gepleegd in de afspanning « In den Sny-af » aan de « grote baan » van Gent naar Oudenaarde, leert ons dat zij ook gaten in de huizen maakten. Meestal viel dit nog mee, daar de te bezoeken woningen slechts lemen muren hadden. Doch de rovers waren op dit punt van geen klein gerucht vervaard en als het noodzakelijk bleek, dan maakten zij zelfs een opening op mansgrootte en bovendien « d'weers door het steenen solement vanden muur ».

Bij boerderijen plaatsten dat « slegt volk » nogal eens een ladder ofte leeder tegen de « kaeve » (schoorsteen). Inderdaad, de doorgaans brede « schauwen », die in de keuken uitkwamen, lieten de rovers toe — zonder geweld te gebruiken — zich toegang tot de woning te verschaffen, t.t.z. de leider van de operatie, die eerst een tijdje als « cnaep » of knecht op de hoeve had gewerkt, gleed langs een touw door de schouw en ontgrendelde voor zijn buiten wachtende gezellen de toegangsdeur.

Het is gebeurd dat de buit op de eigen kruiwagen van de bestolen boer geladen werd.

Op hun zoektocht doorheen het huis bezigden de dieven natuurlijk gewone kaarsen, dus geen kaarsen gemaakt van mensenvet om zich van duivelshulp te verzekeren, zoals de sage beweert. Bij zo een zoektocht droegen de schurken dikwijls klompen. Het gerucht dat hiermede onvermijdelijk gemaakt werd pleit zeker niet voor de aangewende techniek bij overvallen.

Als zij zich dan aan baanstroperij begaven, plaatsten de stropers zich b.v. aan een tweesprong : over de ene baan spanden zij een touw, zij wachtten vervolgens hun slachtoffer af aan de andere weg, de aangesproken voetganger kreeg meestal het idee te vluchten langs de vrij lijkende weg met gevolg dat hij over de gespannen koord tuimelde en zo gemakkelijk kon overmeesterd worden.

De leden van de dievenbende zochten elkaar op in herbergen. Dit geschiedde onder meer in het estaminet « De Paling », dat gelegen was aan de steenweg op Aalst te Aspelare. (Deze herberg, een 15tal jaren geleden gans verbouwd, bestaat nog).

Maar de roversbende kwam ook samen in de kleine herberg « Den Ossenkop », niet ver van de dorpskom van Petegem (Deinze). Deze kroeg werd gehouden

door Josephine Herremans, een oud-kleerkoopster. (Haar waren kwamen dikwijls voort van inbraken).

In bepaalde gevallen werden de rovers nog het best geholpen door het bijgeloof, dat onder de landlieden heerste : die dieven en moordenaars waren « louties », mensen die hun ziel aan de duivel hadden verkocht. De boosdoeners zelf waren trouwens bijgelovig : toen te O.-L.-Vrouw-Lombeek een rover Vrouw Van Lierde ook een dolksteek wou toebrengen en de ponjaard — door het keurslijf dat deze droeg — afschampte, riep de rover : « Het is een toverheks. Laat ons vluchten! »

Maar niet minder werden de booswichten geholpen door de in de achttiende eeuw nog hopeloze strijd tegen de duisternis. Kandelaars, blakers, « peerkens » en kelderlampen verlichtten slechts schaars de kamers waardoor de inbrekers gemakkelijk onbekend bleven. De diverse draaglantaarns vermochten niets tegen de Egyptische duisternis waarin de huizen gehuld waren, wat de aftocht der dieven bevorderde.

De volksoverleveringen maken ook gewag van een speciale taal, welke de « mannen van Jan de Lichte » onder elkaar spraken wanneer zij meenden door vreemdelingen gehoord te worden. Deze voor buitenstaanders onverstaanbare taal werd « Brigade » of dieventaal genoemd. Deze taal schijnt dezelfde geweest te zijn als het zogenaamde « Bargoens », dat omtrent 1897 nog in een paar gehuchten van Zele courant gesproken werd, maar in het begin van onze eeuw praktisch in onbruik geraakte.

Een lid van de bende, Rik Mol, zou vooraleer zijn straf te ondergaan op het schavot te Kortrijk in deze taal een kleine toespraak hebben gehouden omdat hij tussen de omstanders Jan de Lichte had herkend. Hij sprak : « Knul, maast kiewig. Michels molt en fokt naar den langen doomerik. Flik dander knullen kiewig voor michels. De poen maast in de keeste in den dieperik bij de trederik onder nen herterik in nen houten tafelrik. Bekt en buist er grondig mee met de kieuweriken ». Dit gesproken testament luidt in het Nederlands : Makker, vaarwel. Ik sterf en ga naar de eeuwigheid. Doe mijn groeten aan de andere kameraden. Mijn geld ligt thuis in de kelder bij de trap onder een steen in een houten schoen (sic). Eet en drinkt er lustig mee met de vrienden.

Te Sint-Antelinks maakt men nu nog gewag van die dieventaal in zwang bij de bende, die « ge niet kost verstaan ».

Dank zij de bewaarde vonnissen kunnen wij met zekerheid zeggen dat Jan De Lichte in minimum negentien « plaetsen » werkzaam geweest is. Deze « dieften ende braecken » hadden plaats :

1) KASTELNIJ AALST

Te *Geraardsbergen* : diefstal met inbraak gepleegd bij een koopman, Heleu, vermoedelijk in januari 1748.

Te *Ninove* : diefstal met inbraak gepleegd bij Vander Kelen.

In de *Baronie van Schorisse* :

St.-Maria-Horebeke : diefstal met inbraak.

In het *Land van Rode* :

Bavegem : moord op Gille vander Elst of van Pamele en « wraakmoord » op Pieter vande Putte en Francies Geenst alias Tincke (1748);
Scheldewindeke : moord op Jan de Vriese, derde pinksterdag 1748.

In het *Land van Zottegem* :

Grotenberge (Breivelde) : diefstal met inbraak;
Strijpen : diefstal met inbraak.

2) KASTELNIJ OUDENAARDE

Eine : diefstal met inbraak;
Nazareth : diefstal met inbraak;
Nokere : diefstal met inbraak;
Ouwegem : diefstal met inbraak;
Wortegem : diefstal;
Nederbrakel : diefstal met inbraak.

3) KASTELNIJ KORTRIJK

Ruiselede : diefstal met inbraak;
Wakken : diefstal met inbraak;
Grammene : moord op Marie Anne de Smet, 15-16 augustus 1748;
Ibid. : diefstal met inbraak;
Petegem a. Leie : diefstal met inbraak;
Rollegem-Kapelle : inbraak met diefstal bij Jan de Smet.
« *Grooten Weg* » van *Gent naar Oudenaarde* : diefstal met inbraak gevolgd van een moordaanslag op de persoon van Jan Dossche, waard van de herberg « *Inden Sny-af* », nacht van 30 op 31 juli 1748.

Ons beperkend tot de meest « schandelijke excessen » zullen wij hier enkel de misdrijven verricht te *Bavegem*, *Scheldewindeke*, *Grammene* alsmede de doding van de hospes Jan Dossche nader toelichten. Zoals is gebleken uit zijn proces, werden de moorden bedreven te Grammene en aan de herberg « *In dn Sny-af* » terecht het zwaarst aangerekend.

Bavegem

Op de « prochie » van *Bavegem* stond Jan de Lichte niet enkel Gillis van Pamel naar het leven, hij had er ook het inzicht twee vroegere medewerkers te vermoorden. Dit alles speelde zich af in de zomer van 1748. Bij deze vereffening werd de Lichte geholpen door de 23 jarige Gabriël van der Cruysen (herkomstig van Petegem a. Leie) en Adriaan Vagenende. Pieter van de Putte was toen meer dan 40 jaar oud en afkomstig van Gottem. Francies Geenst (Tincke) daarentegen was slechts ongeveer 22 jaar en bewoonde de parochie *Nederbrakel*. Vande Putte en Geenst werden door De Lichte « eenen bal in hunnen rugge » geschoten. Van dit tijdstip af nam Cies Tincke aan geen enkele aanslag meer deel en Jan de Lichte ontmoette hem nog één keer, nl. in de gevangenis te Aalst, enige dagen vóór de uitvoering van het vonnis.

Bij het plegen van de moord op Jan de Vriese werd de Lichte geholpen door Adriaan Vagenende en de Gentenaar François Meulenaere. De moord gebeurde zoals vermeld, op de 3de Sinksendag van het jaar 1748, te *Scheldewindeke* in de « *lande ende marquisaet van Rodes* ». Stak Jan de Lichte Jan de Vries een mes in de buik, Cies Meulenaere ontpopte zich als lijkenrover. Inderdaad, de laatste wordt in dezer voege beticht : « alvorens de klederen van deze Jan de Vriese te hebben uitgetrokken bestaende uit een kleine calamandre en een geluwachtige stoffe veste, van dewelke gy u bediend hebt ».

Het zielig bedrijf door Jan de Lichte en Adriaan Vagenende gepleegd in de heerlijkheid *Grammene-Machelen* behelst de doding van Marie Anne de Smet. Lijk wij vernemen uit het vonnis schoot Jan de Lichte het slachtoffer eerst in de beide armen en verplichtte vervolgens Vagenende de vrouw een dodelijke messteek toe te brengen, wat geschiedde. Daar Marie Anne de Smet nog teken van leven gaf, verzocht de Lichte zijn « *compagnon* » haar een genadeschot te geven.

Dezelfde « *compagnons* » pleegden in de nacht van 30 op 31 juli 1748 een inbraak bij Jan Dossche, uitbater van een herberg aan de *Baan Gent-Oudenaarde*, Zij werden echter door de herbergier verrast, die met een vork was gewapend om de inbrekers te verjagen. Naar de Lichte beweerde zou hij éénmaal op Dossche geschoten hebben. Daar deze nog om hulp riep, gebood Jan aan Adriaan van de waard af te maken.

Die Adriaen Vagenende was wel de man voor vuile karweien : zo werd hij er van beticht te Scheldewindeke, Jan de Vriese « zijn dood lichaam te sleepen op eenen afstand van honderd passen naer eenen waterpoel, om het te verbergen ».

Nadat de Fransen Bergen-op-Zoom hadden ingenomen en het beleg van Maastricht vlot verliep, waren zij er zich van bewust dat de zuidelijke Nederlanden veroverd waren en begonnen kon worden aan het opsporen in dit gebied van « *landlooperiggen* » en « *bedelerssen* ».

Op 28 september 1748 werd er een *razzia* georganiseerd. De wachten van « *fidele mannen* » werden in kennis gesteld van volgende omzendbrief :

« *De Gedeputeerde der twee steden ende lande van Aelst.*

Lieve ende Beminde,

Geïnformeert zijnde dat de respectieve landen en Casselryen teenemaal geïnfecteert zyn soo van vagebonden, landloopers als andere quaetdoenders, ende op de menigvuldige klachten aen ons door d'insetene deser Casselrye gedaen, hebben geresolveert bevens de voordere hoofdcollegien van de casselrye van Cortryck, Auderburgh ende Audenaerde, alleszins nootzakelyck te wesen daerinne te voorsien sooveel mogelyck tot Ul. gemeene welvaart, utiliteyt ende tranquilityt, ingevolge van welcken dient geobserveert te worden het naervolgende.

I. Op desen stond te ordonneren ende doen vergaderen eene wacht van dertigh fidele mannen behoortlyck gewapent.

II. Met deselve wacht te omringelen de respectieve suspecte huysen binnen Ul. prochie te bevinden, deselve exactelyck te visiteren ende alle suspecte personen te apprehenderen.

III. *De respectieve herbaenen, pontweggen ende andere insgelycx met suffisante wachten te besetten.*

IV. *De passage van de riviere t'interdiceren, daartoe in 't slot leggende de ponten ende booten, bewaerd van vier a vijf personen.*

V. *Naerdien deze precautie behoorlyck gearrangeert zal syn, hedent ten seven ure 's morgens precies de clocke te doen slaen ende Ul. geweert aen te moedigen tot het doen d'aprehentie van de gemelde personen.*

VI. *De insetenen t'ordonneren te doen eene exacte recherche in de huysen, bosschen ende haegen binnen Ul. prochie te bevinden.*

VII. *Ten laste van de respectieve geaprehendeerde instantelyck te houden de informatie preparatoire.*

VIII. *Deselve geaprehendeerde benevens de informatie preparatoire door Ul. Bailliu te doen bewegen op den 29 dito binnen de stadt Aelst, in 't landhuys, om alsdan deselve delincquanten ter precautie van commissarissen by ons te denommeren, aen den grooten provost van het leger over te leveren, denwelcken sig op deselve ure ende plaetse aldaer ook sal laeten vinden.*

Ordonneren Ul. ingevolge d'orders van den heere Marechal Grave van Saxe, en den heere Intendent de Sechelle, aen ons ten dien eynde toegezonden, pointuelyck t'observeren ende doen observeren alle hetgene voorseyt, op pene van soo in Ul. priveen naeme elck t'incurreren eene boete van honderd guldens, als alle de voordere insetene degene eenigsints in faute sauden blijven. Actum in 't Collegie, den 25 September 1748. » (Circulaire bewaard in het Rijksarchief te Gent).

Het spreekt vanzelf dat nu alle personen, die geen « behoorlyk certificaet ofte paspoort » konden voorleggen zonder pardon werden aangehouden en naar Aalst overgebracht.

De sage beweert dat de laatste schuilplaats van de kapitein van de bende een holle boom was. Over de aanhouding van Jan de Lichte bestaan evenwel verschillende versies : R.M. uit Melle schreef in het dagblad «Het Volk» (26-27.11.1966) dat Jan de Lichte werd aangehouden in een knotwilg te Melle, bij Gent, in een veldweg in de «Vortzak» en stipte daarbij aan «dat die fameuze knotwilg nog altijd bestaat ».

E. Ternest, Wetteren, daarentegen spreekt van een holle lindeboom, die stond aan het wegvak Melle-Gontrode. Er kwam toen een visverkoper voorbij, met een kruiwagen getrokken door een hond. Bij de boom gekomen wou de hond niet meer verder en begon te blaffen. Op die tijd kwam daar juist een wacht voorbij. De boom werd omringd, een soldaat wierp een grote steen « langs boven in de holte des booms », een ogenblik later verscheen een mens, die werd gekeneveld en Jan de Lichte bleek te zijn. Fr. Courteaux, Aalst, publiceerde over deze aanhouding een mededeling gedaan door een zeventigjarige zegspersoon, S., welke verklaarde dat Jan de Lichte werd opgesloten in de kelders van de rijksmiddelbare meisjesschool te Aalst.

Is het reeds onwaarschijnlijk dat een holle knotwilg in 1748 na bijna 220 jaar nog steeds overeind zou staan, even onwaarschijnlijk is het dat de boef gevangen heeft gezeten in de lokalen van de Rijkswacht. Eerder zal het waar zijn dat hij

opgesloten werd in de « gevangensluit » in de kelders van het Belfort of onder in de toren van dat gebouw. A. Van der Heyden, Stadsarchivaris van Aalst, meldde ons bovendien dat over de omstandigheden van de aanhouding niets officieels bekend is.

Verschillende gevangenen die onschuldig bevonden werden of waartegen men geen bewijzen kon vinden, werden vrij spoedig in vrijheid gesteld. De overigen werden vóór de Raad van de Algemene Provoost van het Franse leger, ridder Charles Baguenault de Bauvais, verzonden om geoordeeld te worden. Te Aalst werden alzo namens deze militaire ambtenaar tussen 7 oktober en 14 december 104 vonnissen opgesteld. Een gedeelte van dit uitschot was echter reeds vroeger in de val gelopen en te Kortrijk veroordeeld. Het zou in Kortrijk geweest zijn dat het bendelid Rik Mol aan Jan de Lichte in het Bargoens zijn laatste wilsbeschikking zou hebben gedicteerd, maar hierover hebben wij gesproken.

Niettegenstaande de voorzorgsmaatregelen, waardoor de klopjacht gekenmerkt was, was het toch nog een aantal « quaetdoenders » gelukt aan alle opsporingen te ontsnappen. Elf van hen werden bij verstek « in portraite » opgehangen; het waren « fugitiven ende gecontumaceerden criminelen ». Onder dezen bevonden zich onder meer Jean Cottenier en Jacques Plantin, hun respectievelijke persoonsbeschrijving luidde : « Gebortig van Wortegem, Casselrije Audenaerde, 40 jaeren, groot 5 voet lang, zwart van hair ende baerd » en « 22 jaeren ofte daeromtrent, klein van postuur, dun ende bruin hair, dragende eene capote, een vest ende broek van schaillicouleur ende blauwe kousen ». Zij ontsnapten op dit ogenblik aan hun straf, maar vielen kort nadien in de handen van het Gerecht, werden naar Aalst overgebracht, waar zij ditmaal in « propre persoon » opgeknoopt werden.

De toegepaste straffen getuigden wel eens van psychologisch inzicht. Vagebonden die bij herhaling gestraft waren voor bedelarij, werden de hand belegd met ongebluste kalk. Een moeder die bij een overval de wacht had opgetrokken moest het opknopen van haar zoon bijwonen, een jongedochter moest getuige zijn van de geseling van haar moeder. Bij dit alles kan men vaststellen dat een aanzienlijk gedeelte der veroordeelden recidivisten waren, zij konden werkelijk als gespecialiseerde dieven beschouwd worden. Ook hun naastbestaanden bezaten « een zeer slechte reputatie » : zes vrouwen hadden hun man reeds vroeger zien opknopen, een zevende had zelfs twee echtgenoten tot de galg horen veroordelen en een moeder had haar twee zonen weten condamneren tot de dood met de koord.

Vijf van de voornaamste medeplichtigen van Jan de Lichte werden levend geradbraakt : armen en benen werden dus achtereenvolgens stuk geslagen, daarna werden zij op een rad gelegd waarop de taaisten onder hen nog geruimen tijd bleven leven. Het waren : *Adriaen Vage(h)ende*, echtgenoot van Jeanne Kincke. Hij werd ervan beticht tegenwoordig te zijn geweest bij het vermoorden van Jan de Vriese te Scheldewindeke (1748) en geholpen te hebben bij het verbergen van de vermoorde, hij werd ervan beschuldigd van samen met Jan de Lichte Marie Anne de Smet te hebben gedood, Grammene 1748, tevens assistentie te hebben verleend bij het doden van Gille vander Elst te Bavegem, 1748, en van medeplichtigheid in de moord op herbergier Jan Dossche, eveneens in 1748. Hij werd

ook aangeklaagd voor een diefstal met inbraak gepleegd te Lede en te Zandbergen; in het laatste dorp hielp hij bij de pastoor « silverwerck, een heilig oliepotjen ende andre effecten » stelen.

Gabriel van der Cruyssen van Petegem a. Leie had op zijn beurt ook genoeg bewijzen van « misdaedige vermetentheyd » geleverd om « gerauwbrokt » te worden. Betrokken bij de moorden te Bavegem en te Scheldewindeke nam hij ook deel aan de inbraak in de pastorie te Zandbergen.

Fr. Meulenaere die zoals aangetoond werd bijzonder actief was in de moordpartij verricht te Scheldewindeke, werd ook een inbraak met diefstal te Lede ten laste gelegd.

Liévin Faveel, echtgenoot van Josephine Spruyte, was ook een moordenaar en dief, hij was trouwens ook van de partij bij de diefstal gepleegd te Lede. Toen hij « geradbraeckt » werd, was hij 26 jaar.

De 24 jarige *Jean de Priester* uit Ronse kan zeker als de typische jeugdige misdadiger met groot doorzettingsvermogen beschouwd worden. Hij sleepte zijn vader met de haren naar een woning om hem daar getuige te laten zijn van een moord.

Diverse doorgewinterde dieven stierven aan de galg. Het waren: *Franciscus van den Abbeele*, echtgenoot van Isabella Spruyte, hij had de pastoor van Zeveren (Deinze) met een bezoek bij nacht bedacht, pastoor bij wie weggestoken lagen « stukken calamandre, filofelle, flanelle etc. ».

Pierre van Ronse die 24 diefstallen bekende, *Pierre van der Linden*, alias Verlinden of Pieter de Cock die eens drie diefstallen op één nacht uitvoerde, *Pierre van de Putte* betrokken in een diefstal met inbraak te Bevere-Oudenaarde, *Fr. Meulebroeck* insgelijks betrokken bij de diefstal te Bevere, *Frans Geenst* alias Tincke medeplichtig aan de « diefte » te Zandbergen, *Rombaut Vekemans* die de dorpsmid van St.-Goriks-Oudenhove bestal, *Jean de Schepper*, kozijn van Jan de Lichte, *Jean Balister*, *Adrien* en *Pierre Egyptien* en *Guillaume Jeannot* werden dus gehangen.

In het totaal werden negentien dieven opgeknoopt. Gabriel van der Cruyssen, Adriaan Vagenende, Francies Geenst, Jan de Schepper, Pieter van der Linden, Franciscus van den Abbeele, Pierre en Adrien Egyptien hadden godsdienstige voorwerpen geroofd en moesten daarom vooraf doen: « Amende honorabel voor de Kercke van Sint-Marten, alhier, blootvoets ende met ontdeckten hoofde, met ene brandende Fackel in de handt ».

Een aantal andere rovers, die minder schuldig bevonden waren werden op de rug gebrandmerkt met de letters « G.A.L. » en verder tot de galeistraaf verwezen. Hieronder viel Benoit van der Poorte van Schorisse.

De overigen, ongeveer 80 of 90, waarvan wel de helft vrouwen — hieronder was een « geldafdreiger » van 75 jaar — werden op het schavot op hun naakte rug met scherpe roeden geselsd en wel « tot den lopenden bloede ». Albertine de Lichte, Jeanne de Lichte, Elisabeth Vermeere (« familianten » van Jan de Lichte), Marie van Dorpe (Heurne) en Marie de Vlieger zagen zich dergelijk lot beschoren.

Livine de Lichte, p.l.m. 64 jaar oud, tante van het bende hoofd, werd als bedelares de hand belegd met ongebluste kalk. Pierre Merckhaut, 15 jaar, werd gege- seld « voor het Landhuys en soo voorts rond de Merct » en nadien onmiddellijk verbannen.

Voor bejaarde mannen luidde het vonnis : « verbanning buyten de Dominatie van de Koning van Vranckrijk ende buyten dese Nederlanden ». Zij ontvingen als brandmrek de letter « V ».

Onder de veroordeelden trof men verschillende meisjes aan die niet ouder waren dan 16 jaar, de vermelde Pierre Merckhaut was onder de jongens niet de jongste, er was inderdaad nog een jongentje van 10 of 12 jaar.

Sommige aangehouden en kregen als straf : « aen de halsbant stellen », dit twee uur lang en betalen van een boete.

Daar Jan de Lichte aanvankelijk alle de hem ten laste gelegde misdrijven loochende werd op hem de scherpe examinatie toegepast (de rechtzaal en de pijn- bank bevonden zich in het Belfort). « Toen hebben zy hem deelyk gerekt en gefoltert, en op zyn Scheenen, dus uitgerekt. gooten zy hem veel Waters in zyn Lyf en in zyn Neusgaaten, niet minder op zyn harte », tot hij zes moorden bekende.

Een voorname rol in de berechting van onze stelende messenvechter Velzeke- naar speelde de Pensionaris van het Land van Aelst, Mr. Petrus Franciscus Pycke, een opkomende ster. Toen hij meewerkte aan het proces tegen Jan de Lichte was hij achtenveertig jaar, lid van de Grote Raad van Mechelen. heer van Idgem en pas sinds 1730 in de adelstand opgenomen. Jonkheer Pycke ondertekende trouwens het vonnis van De Lichte. Hier volge dan dit vonnis, uitgesproken op 13 november :

Om dieswille dat gij Jan de Lichte, F. Joseph, oudt omtrent de 23 jaeren, gebortig van Velsicke Lande van Aelst, u sooverre hebt vervoordert van op den 3 Sinxendag van desen jaere, binnen de prochie van Scheldewindicke met een mes te steken Jan de Vriese in sijnen buyck, ende den selven te helpen vermoorden, alsoock weynigen tijdt daernaer insgelijks te helpen vermoorden op de Prochie van Bavegem, Gille vander Elst, ofte van Pamele, mitsgaders met eene pistole te hebben geschoten Pieter vande Putte ende Francies Geenst alias Tincke, elk eenen bal in hunnen rugge, ende daarenboven nog met eene pistole doot te schieten des nachts tussen den 30 en 31 july lestleden, sekeren Jan Dossche, Herbergier in den Sny-af, op den grooten weg van Gendt naer Audenaerde, hetselve gedaen te hebben bij puere boosheyte en sonder eenige reden, dan alleenlyck omdat denselven Dossche gewaer wordende dat gij benevens uwen complice besig waert met een gat in sijn huys te maecken omme aldaer te stelen, met een Vurcke getragt heeft u-l. te verdrijven, alsoock voorders nog soo boosaerdig te zijn geweest van des nachts tusschen den 15 en 16 Augusty oock lestleden, te helpen vermoorden op de prochie van Grammen, Casselrye Cortryck, sekere Marie Anne De Smet, haer te dien eynde doorschoten hebbende haere twee armen ende u daer mede nog niet vergenoegende, verobligeert hebt Adriaen Vagenende, uwen compagnon,, de selve Marie Anne De Smet met een mes te doorsteken, 't welck Adriaen Vagenende aldus gedaen hebbende, gy gewaer geworden syt de selve nog niet teenemaal doot te wesen, andermael den selven Vagenende hebt willen obligeren haer den kop te doorschieten, boven dat gij u nog soo verre hebt begeven van ten voorleden jaere benevens uwe complices met braecke te helpen stelen ten huysse van Jan de Smet bij Royghem-Capelle, ende

aldaer vele goederen te hebben uitgedraegen, mitsgaders oock te stelen ten huysse van den Koopman Heleu tot Geeraersberge, nu ledent de thien maenden, alwaer vele goederen hebt gestolen, alsoock nog vele andere dieften met braecke te hebben begaen soo tot Bryvelde, Strypen, lande van Sottegem, Petegem, Nazarette, Nockere, Eyne, Aughem, tot Nederbrackel, St. Mariahoorebeke, bij Ninove, omtrent St. Lievenspoorte, Wortegem, Ruysselede, Wakene, Gramme, als menigvuldige andere plaetsen, soo alles breeder ten processe en volgens uw eygen bekentnisse als andersints klaerlijck komt te blijcken, alle 't welcke niet lydelyck zijnde in een Landt van rchte sonder dondigne straffe, andere moordenaers end dieven ter exempele.

Soo is 't dat den Raedt van de Provoteyt-Generael van 't Leger, etc. Wysen ende condemneren u tot reparatie van alle 't gene voorschreven, Armen, Beenen, Billen ende Lenderen levendig gebrocken te worden, op een Schavot op de Merct alhier, ende aldaer gelyt te worden op een Rat het aensigt gekeert naer den Hemel, om aldaer te blijven tot 'r tijdt dat het Godt gelieven sal u in het leven te laeten, naer 't welcke uw doodt lichaam vervoert ende geëxponeert sal worden ter plaatse patibulair, verklaerende alle uwe Goederen, Meublen ende Immeubele de Leenen daeronder begrepen geconfisquert, ten profyte van die het behoort. De kosten van den processe ende misen van Justitie naer taxatie alvoren gededucert.

Voorders condemneren u prealabelyck tot de Torture ordinaire ende extraordinair, omme te hebben revelatie van uwe voordere moorden, dieften ende complicen.

Aldus gearretteert ten overstaan van de Heere Charles Baguenault de Bauvais, Ridder, Chevalier van het Koninlyck ende Militair Order van St. Louis, Provost-Generael van het Leger van den Koning binnen Vlaendeen, ter adjointie van Mr. Petrus Franciscus Pycke, Pensionaris van den Lande van Aelst, Jean Baptiste de la Marche, Franciscus le Mercier, Jacobus Augustinus de Merillon, Josephus Coffon, ende Robertus dela Fontaine, Officierien van de Connetablie vergaedert binnen den Landt-huysse van Aelst, den 13 November 1748.

Onderteeckent P. F. Pycke.

Ende geëxecuteerd den 14. ten 11. uren en half voor noene.

Volgens een door het volk overgebrachte traditie was bij de terechtstelling van Jan de Lichte de volkstoeeloop ontzettend groot.

Enige ogenblikken na de uitvoering van het doodvonnis werd het vermorzelde lichaam van Jan de Lichte overgebracht naar de galg van de praterij « Schaerbeke » waar ook « Schauwbroeck » toe behoorde. (Op Schauwbroeck bevond het kasteel « Terlinden », in die tijd genoemd : « De Grote Verdoemenis »). Dit galgeveld werd doorsneden door de Oude Gentbaan. Deze « vaste » galg bevond zich ter hoogte van het huidige benzinepompstation, dit station is gelegen op de plaats waar de Gentse Baan zich splitste met de Oudenaardse baan.

De Grote Markt en het schepenhuis te Aalst vormden ongetwijfeld een ideaal decor voor een dusdanige terechtstelling. De publiciteit die gegeven werd aan de executie, de openbare uitvoering van de lijfstraf zelf hadden tot doel de toeschouwers alle lust te ontnemen om zoals Jan de Lichte die verwerpelijke « geest van tegenstreving » aan te kweken.

De lugubere ceremonie van 14 november 1748 heeft dan ook « vruchtbare gevolgen » gekend en zoals zal blijken uit het tweede gedeelte van deze studie, de verbeelding van het volk uit dat gewest blijvend bevrucht.

Ger. SIMONS

Wordt vervolgd

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamsche Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de uitslagen van de enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden

Hij schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijkse prijsvragen over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het Voormalig Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alynshospitaal, Kraanlei 41, Gent. De Bond ondersteunt het Museum dat de stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Het staat onder toezicht van een commissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Raad van Beheer van de Bond : erevoorzitters : E. Boonen en F. Van Es; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : R. Depoorter; leden : F. Brossé, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, Dr. H. Nowé, G. Rouquart, G. Van Audenhove, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhoute, G. Van Petegem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : R. Depoorter; leden : F. Brossé en Dr. R. Haeseryn.

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pieters en G. Weze; adviseurs : H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, F. Brossé, G. Hebbelynck, G. Van Audenhove, F. Van Bost en G. Van Petegem.

Beheerkommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter : Dr. R. Haeseryn; konservator : Lic. L. Hoste; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : F. Brossé, R. Depoorter, G. Rouquart, G. Van Audenhove, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhoute, Lic. R. van der Linden en G. Van Petegem.

Dagelijks bestuur en aankoopkommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; konservator : Lic. L. Hoste; sekretaris : M. Broeckhove.
